

Н. В. Гавриш, Т. С. Маркотенко

УКРАЇНСЬКА МОВА

З КЛАС

Н.В. ГАВРИШ, Т.С. МАРКОТЕНКО

УКРАЇНСЬКА МОВА

3 клас

Підручник для 3-го класу
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням російською мовою

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ МОН України від 17.07.2013 р. № 994)*

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

– Працюємо разом

– Попрацюйте в парах

– Поміркуй!

– Домашнє завдання

Гавриш Н.В.

Г12 Українська мова : підруч. для 3 кл. загальноосвіт.
навч. закл. з навчанням рос. мовою / Н.В. Гавриш,
Т.С. Маркотенко. — К. : Генеза, 2014. — 144 с.

ISBN 978-966-11-0269-8.

УДК 811.161.2(075.3)

ББК 81.2Укр-922

© Гавриш Н.В.,
Маркотенко Т.С., 2014
© Видавництво «Генеза»,
оригінал-макет, 2014

ISBN 978-966-11-0269-8

Допитливим, цікавим будь,
 Не споглядай байдуже, —
 В Країну Знань велику путь
 Долай уперто, друже!
 Усе, що пізнано колись,
 Завчи, збагни глибоко:
 Країна Знань — як неба вись —
 Красою бавить око!

Ригор Барадулін

Українська мова — державна мова України

1. 1. Прочитай вірш. Поясни, як ти його розумієш.

Земля нам мову дарувала
Барвисту, щиру, як весна,
І українською назвала.
Між різних мов — така одна.
В ній все найкраще і єдине,
А серце в ній наснагу п'є.
Бо рідна мова й Україна —
Це найдорожче, що в нас є!

Надія Красоткіна

2. Що є найдорожчим для кожної країни? Чому?

Запам'ятай!

Державною мовою України є українська мова.

2. 1. Прочитай текст. Добери до тексту заголовок.

На Землі існує дуже багато мов. Є мови давні, а є нові. Є мови, якими користуються мільйони, а є такі, що їх знають лише кілька людей. Українська мова — це давня мова, яка має глибоке історичне коріння.

Поряд з українською мовою розвивалися також і інші слов'янські мови: російська, білоруська, польська, словацька та інші. Усі вони є спорідненими, тобто такими, які мають спільне походження. Найближчими до української є російська та білоруська, бо ці мови розвивалися біч-о-біч протягом багатьох століть. Українці можуть легко порозумітися з росіянами та білорусами, бо в їхніх мовах багато спільного.

2. Розкажи, які мови споріднені з українською. Чому споріднені мови легко зрозуміти?

3. 1. Прочитай слова українською, російською та білоруською мовами. Чи схожі ці слова? Чому?

Українська

стіл

осінь

чотири

бігати

кінь

Російська

стол

осень

четыре

бегать

конь

Білоруська

стол

восень

чатыры

бегаць

конь

2. Яка мова є державною мовою України?

4. Прочитай прислів'я й поясни значення кожного з них.

1. Птицю пізнають по пір'ю, а людину — по мові.
2. Книжка — маленьке віконце, а через нього весь світ видно.
3. Азбука — то до мудрості дороба.

5. 1. Прочитай казку.

Колись жили на світі два брати. Якось вони пішли на полювання й потрапили у володіння злого чарівника. Чарівник розгнівався, що брати потурбували його, і покарав їх: одного осліпив, а в другого відібрав мову. І сказав чарівник, що чари ті тільки тоді перестануть діяти, коли брати переступлять поріг свого дому.

Першим додому прийшов сліпий брат, а німий довго блукав світом, поки знайшов свій дім.

2. Поясни, чому німий брат довго блукав світом і не міг потрапити додому.

3. Для чого людині потрібна мова?

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В ПОПЕРЕДНІХ КЛАСАХ

Усне й писемне мовлення

6. Поспілкуйся зі своїм однокласником.

Привітайся з товаришем. Розпитай, де товариш відпочивав улітку. Розкажи про своє літо, про те, що тобі найбільше запам'яталося.

Запам'ятай!

Розмова двох осіб — це діалог.

Важливу роль у вимові звуків мови мають губи, або, як казали у давні часи, *уста*. Тому звукове мовлення вчені називають **усним мовленням**. Якщо слова записано буквами, — це **писемне мовлення**.

7. 1. Привітай друга (подругу) з Днем знань і вислови свої побажання. Не забувай уживати слова *поздоровляю, щиро вітаю, зичу, бажаю*.

2. Розкажи, з якими святами вітають у вашій сім'ї рідних, друзів, сусідів.

Запам'ятай правила усного мовлення.

1. Обміркуй те, що маєш казати.
2. Під час розмови дивись на співрозмовника.
3. Не перебивай співрозмовника.
4. Говори чітко й ввічливо, не надто швидко, але й не повільно; неголосно, але так, щоб тебе чули.

8. Розглянь малюнок. За поданим початком і кінцівкою склади розповідь. Дай дітям імена.

Початок. Перше вересня — це радісний день, бо...

Кінецька. Сьогодні в однокласників побільшало на одного друга.

9. 1. Пригадайте імена, що починаються літерами *І, Є*, імена запишіть.

2. Перекладіть подані імена українською мовою.

Анна, Андрей, Александр, Елена, Игорь, Кирилл, Михаил, Пётр, Светлана.

10. 1. Прочитай. Запам'ятай народну мудрість. Запиши речення каліграфічно.

Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.

Треба знати, де і що казати.

2. Запиши п'ять імен чи прізвищ, які починаються з букв *І, Ї, Є, Г*.

Повторення вивченого про речення

11. Розглянь малюнки. На якому з них діти провели день корисно? Розкажи про який-небудь день із твого життя. Чи можн на цей день назвати корисним?

12. Прочитай. Пригадай, що таке речення, що воно виражає. Запиши тільки речення. У якому реченні є звертання?

Данилко й Оля. Однокласники. Мої друзі. Данилко й Оля ходять до музичної школи. Брат Данилко. Оля вчиться грати на скрипці. Йти до школи. Олечко, ти не забула зошит для нот?

13. 1. Прочитай. Доведи, що це діалог. Які речення розповідні, а які — питальні? Які знаки стоять у кінці цих речень? Знайди окличне речення.

Першокласниця Олеся старанно виводила в зошиті кривульки. Брат побачив і кинувся до неї:

— Ой, що ж ти наробила в моєму зошиті!

— А хіба це твій? — здивувалася Олеся.

— Звісно ж, мій!

— А там написано, що то «Загальний зошит», — то це і твій, і мій.

2. Роздивись навколо себе в класі. Назви те, що можна вважати тільки твоїм, а що — спільним.

Запам'ятай!

Кожне речення діалогу пишеться з нового рядка. Перед ним ставиться тире (—).

14. Спиши і запам'ятай.

Я — господар своїх речей. Спільними речами можна користуватися з дозволу інших. Слід дотримуватися правил поведження з тими речами, що належать усім.

15. 1. Пригадайте слова ввічливості й запишіть їх каліграфічно.

2. Прочитайте ситуацію. Складіть діалог і розіграйте його, уживаючи звертання, слова ввічливості. Розподіліть ролі учнів, чергового, керівника гуртка.

У Будинку творчості привітайся із черговою, поясни, що хочеш записатися до гуртка. Запитай, де можна знайти керівника гуртка, як його звать. Продумай, що тобі потрібно дізнатися в керівника гуртка. Не забудь подякувати за приділену тобі увагу.

16. Спиши. Постав у кінці речень крапку чи знак питання.

— Де ти, білочко, живеш

Що ти, білочко, гризеш

— У зеленому ліску,

У дуплі, у соснячку

Я гризу горішки,

І гриби, і шишки

Звертання

17. 1. Розгляньте малюнок. Полічіть, скільки овочів і скільки фруктів зображено на ньому. Складіть розповідь про улюблені фрукти та їхню користь.

2. Розпитайте один в одного, що де росте. Не забувайте правильно звертатися.

Скарбничка для допитливих

У рослинах є різні вітаміни, поживні речовини. Багато заліза міститься в яблуках. До складу зелених огірків входить срібло. У кукурудзі в невеликій кількості є золото.

18. Прочитайте ситуацію. Побудуйте та розіграй діалог з товаришем, уживаючи звертання. Розподіліть ролі покупця та продавця.

Ти маєш десять гривень і хочеш поснідати. Розпитай продавця, що сьогодні в їдальні на сніданок, скільки це коштує. Купи те, що тобі до вподоби й на що вистачає коштів. Не забудь уживати слова ввічливості *перепрошую*, *доброго ранку*, *будь ласка*, *дякую*.

Запам'ятай!

Українською мовою звертаються до дівчаток: Га-
линко, Іринко, Олечко, Оленко, Марійко, Наталочко,
Світланко;

до хлопчиків: Андрійку, Васильку, Михайлику,
Петрику;

до дорослих: Ларисо Володимирівно, Тамаро Пе-
трівно, Олександрі Леонідовичу, Світлано Михайлів-
но, Оксано Віталіївно, Даниле Андрійовичу.

19. Переклади українською мовою подані слова.

Чай, молоко, пирожок, пирожное, сок, печенье, пи-
рог, блины, ячниця, газированная вода.

20. Прочитай і спиши.

І, і, ідальня, їжа, їсти.

Е, е, етикет, ескімо, етикетка.

Є, є, Єва, заєць, Євген.

І, і, інжир, ікра, Ірина.

21. Пограйте в гру «Хто що любить».

Андрійко: Я люблю яблука.

Оленка: Андрійко любить яблука, а я люблю груші.

Данилко: ...

Склади речення про те, що любиш ти, і запиши його.

22. 1. Прочитайте оповідання.

НІЧ І ДЕНЬ

— Як тебе звать? — спитав у Ночі День.
— Як звать? Ніяк не звать. Ніч та й годі.
— А як зватимуть тебе завтра?
— Завтра зватимуть теж Ніч.
— А як звали тебе вчора?
— Теж Ніч.
— А мене сьогодні звать Вівторком, завтра зватимуть Середою, а вчора звали Понеділком, — сказав День (*М. Малишевський*).

2. Пригадайте, скільки днів у тижні. Назвіть усі дні тижня. Які дні є вихідними? Назвіть сусідів четверга. Поміркуйте, що довше влітку: день чи ніч? А взимку?

3. Розпитай у друга, як він проводить вихідний день. Розкажи, як у тебе проходить один день тижня, до якого гуртка ти ходиш. Чого ти навчаєшся в гуртку? Коли проводяться заняття і скільки вони тривають? Що тобі потрібно для занять? Яке взуття й одяг тобі потрібні?

23. Переклади українською мовою подані слова. Запиши їх.

Выходной день, будний день, утро, вечер, полдень, ночь, восход и закат солнца.

24. 1. Прочитайте і вивчіть вірш напам'ять. Запишіть з пам'яті.

У далекому лісі
Осінь килим ткала,
На листок кленовий
Вербовий поклала.

Іван Царинний

2. Перевірте одне в одного, чи правильно записано.

25. З поданих слів побудуй спочатку розповідне речення, а потім — питальне.

Понеділок, буде, у, математики, урок.

ЗВУКИ І БУКВИ

Звуки мовлення і позначення їх на письмі буквами

26. Прочитайте слова. Звуки [а], [о] вимовляйте чітко й виразно в наголошених і ненаголошених складах.

Молоко, мороз, калач, город, гайка, короп, карась, солодко, казан.

27. Прочитай слова вголос, дзвінко вимовляючи звуки, позначені виділеними буквами.

дуб	дубки	лід	ягідка	кружка
голуб	шубка	хід	вудка	доріжка

28. Прочитай загадки та відгадай їх. Зверни увагу на вимову звуків, що позначені виділеними буквами. Спиши ту загадку, яка тобі сподобалася.

У біленькім кожущку,
Непомітний на сніжку,
Тільки вухами пряде,
Чи де хижий вовк не йде?

Дбайливо миє шубку
Узимку біля грубки.
А влітку, вже на ганку
Він чистить одяганку.
Мисливець, муркотун,
Великий чепурун.

29. Прочитай слова вголос. Правильно вимовляй звук, позначений буквою в. Спиши слова, у яких цей звук стоїть після голосного звука перед приголосним.

Автобус, списав, сфотографував, автомат, космонавт, розповів, намалював, мавпа.

Цікавинка

Приголосний звук [й] полюбляє «ховатися» в інші букви. У словах *яструб, юнга, заєць, їжак* добре чути звук [й], але букви *й* не видно. Звук [й] «сховався» в буквах *я, ю, є, ї*.

Звук [й] завжди м'який.

30. 1. Вимовте кінцевий звук у поданих словах. Запишіть односкладові слова та побудуйте їхню звукову схему.

Герой, трамвай, соловей, край, коровай, мій, третій, чужий, іній, чай.

2. Знайдіть слова, у яких «сховався» звук [й]. Слова запишіть.

Герої, пиріг, м'ята, якір, буря, мию, в'юн, люк, єнот, моє, синє.

31. Прочитай слова, звертаючи увагу на вимову в них звука [ф] і звукосполюки [хв].

Ферма, хвіртка, професія, хворий, фотограф, хвіст, Федір, фіалка, форма, фарба, хвойний, хвилина.

32. Прочитай слова вголос, чітко вимовляючи звуки, позначені виділеними буквами. Випиши слова зі звуком [г].

Агрус, галка, ганок, гусак, гелґотіти, гриб, гудзик, гадюка, гірлянда, година, дзиґа, ґрунт, гніздо.

Г, г, агрус, ганок

33. Спиши, замість крапок уставляючи потрібну букву.

..уси ..учно ..елґотали —
..оробці зерно клювали.
..онять ..уси ..оробців,
..олубок на ..анок сів.

Правила української літературної вимови

34. Прочитайте слова і з'ясуйте, який однаковий звук є в усіх словах.

Чашка, борщ, черговий, гончар, щука, чорнобривці, плащ.

Запам'ятай!

В українській мові обидва звуки [ш] і [ч] вимовляються твердо. Буква *щ* завжди позначає два звуки [шч].

35. 1. Прочитай і відгадай загадки.

1. Хто на собі свою хатку носить?
2. У ставку найбільша злюка — це зубаста хижа...

2. Запиши слова-відгадки й побудуй їхні звукові схеми.

36. 1. Прочитай прислів'я мовчки кілька разів. Запиши прислів'я з пам'яті.

Роботящі руки гори вернуть.

2. Підкресли слово, у якому звуків більше, ніж букв.

37. Знайдіть слова, у яких одна буква позначає два приголосних звуки. Які звуки позначають виділені букви?

Ми всі під одним дощем —
Хруц, Метелик і я.
У Хруща парасоля —
Із вишневого листка.
У Метелика парасоля —
Із красоліної пелюстки.
Я бігаю
Від хрущевої парасолі
До метеликової
І росту.
Галина Кирпа

38. Прочитай слова. Правильно вимовляй звуки, позначені виділеними буквами.

Вітання, цвітіння, каміння, лікування, коріння, заняття, верховіття, гілля, вугілля, узлісся, волосся, колосся, взуття, стаття, затишшя.

39. Спиши, вставляючи пропущені букви.

Пішли рясні до..і.
Ловилися ля..і.
А хлопці — мов хлю..і:
забули про пла..і,
та що їм ті до..і,
коли такі ля..і!

Варвара Гринько

Алфавіт

40. Прочитайте букви українського алфавіту. Порівняйте український алфавіт з російським. Запишіть букви, які є лише в українській мові. Які букви є лише в російській мові? Скільки літер в українському алфавіті? Знайдіть букви, які позначають голосні звуки. Позмагайтеся: хто пригадає більше слів, які починаються з тринадцятої букви алфавіту.

Поміркуй! Що легко зробити, якщо ти знаєш алфавіт?

41. Знайди в словнику і випиши в зошит по п'ять слів, що починаються з літер *і, ї, є*.

Запам'ятай!

В алфавіті кожна буква має своє місце. В українському алфавіті 33 літери.

Звук [г] є в російській та українській мовах. В українській мові цей звук передається на письмі буквою *ґ*, а в російській — *г*.

Цікавинка

Слово *алфавіт* — грецького походження. Воно утворене від назви двох грецьких букв *альфа* і *бета*. Цікава історія цих букв. Спочатку буква *альфа* мала вигляд голови бика, тобто була перевернутою, і тільки пізніше голову бика повернули головою донизу, і буква А набула сучасного вигляду. Буква *бета* спочатку мала інший вигляд і означала *дім, хата*.

В українській мові є слова *азбука* й *абетка*. Це теж назви алфавіту від перших двох літер слов'янського алфавіту *аз* і *буки* та перших літер українського алфавіту *а* і *бе*.

Поміркуй! Чому слово *писати* спочатку означало *колоти*, тобто «обробляти що-небудь за допомогою тонкого, гострого предмета», а вже пізніше набуло значення *писати фарбами, малювати* і нарешті стало означати «виражати свої думки буквами»?

42. Запиши вірш Наталі Забіли. Яка особливість цього вірша?

Автобус їде по алеї.
Акація цвіте в садку.
А ми, зібравшись під нею,
Абетку вивчимо легку.

Наталія Забіла

43. 1. Запиши слова за алфавітом.

Гава, горобець, гудзик, гусак, гоголь-моголь, ганок, газета, гербарій.

2. Склади й запиши речення з виділеними словами.

3. Перевір себе. Повтори слова з літерою *г*, не підглядаючи в зошит.

44. Прочитайте імена дітей і запишіть їх в алфавітному порядку. Обміняйтеся зошитами із сусідом по парті й перевірте правильність виконання завдання одне в одного.

Борис, Ганнуся, Наталка, Миколка, Володимир, Дмитрик, Даринка, Євген, Катруся, Ліна, Сашко, Тетяна, Роман, Уляна, Григорій, Зоя.

45. 1. Запиши в алфавітному порядку назви міст і річок України.

Миргород, **Київ**, Донецьк, Ужгород, Слов'янськ, Мукачеве, Львів, Дніпропетровськ, Ялта, Алушта, Бердянськ, Запоріжжя.

Дунай, **Дніпро**, Сіверський Донець, Буг, Вісла, Десна, Тетерів.

2. Склади речення з виділеними словами.

46. 1. Випиши зі словника десять слів, які починаються з букви є. З двома виписаними словами склади й запиши речення.

2. Вивчи вірш напам'ять.

Рве Маринка у торбинку
звіробій і материнку.
Оля, Толя, Шура, Ната
вже сніпок нарвали м'яти.
Клава, Боря і Сергій
рвуть ромашку й деревій.
А Тарасик на дубочку
рве собі ... штани й сорочку.

Марія Тищенко

Велика та мала літера

Запам'ятай!

Літери українського алфавіту бувають друковані й писані. Усі букви, крім букви **ь** (знак м'якшення), мають дві форми — велику й малу: *А, а, Р, р, О, о* тощо. М'який знак **ь** на початку слова не вживається, тому така велика літера відсутня.

Поміркуй! Чому імена людей та географічні назви пишуться з великої літери?

47. Прочитай, поясни вживання великої літери.

Поетеса Ганна Чубач, місто Одеса, хутір Мотронівка, дівчинка Оксана, річка Рось, вулиця Хрещатик, Чорне море, озеро Світязь, учителька Тетяна Євгенівна, гори Карпати.

48. 1. Розглянь малюнок. Дай клички тваринам. Скажи, хто що робить. Запиши.

2. Побудуй звукову схему слів *півень, телятко*.

49. Склади й запиши три речення з назвами міст і річок України.

Голосні звуки, позначення їх буквами. Склад

50. Прочитайте слова. Назвіть голосні звуки.

Мак, око, жук, степ, кіт, кит.

В українській мові 6 голосних звуків: [а], [о], [у], [е], [і], [и].

51. Поспілкуйся з однокласником лише за допомогою голосних звуків. Який висновок можна зробити? Чи можуть бути в мові тільки голосні звуки?

52. 1. Прочитай слова і скажи, яким звуком усі вони починаються.

Їжачок, енот, юшка, ящірка.

2. Які звуки позначають букви *ї* та *є*, *ю*, *я* в словах?

Голосні звуки на письмі позначаються буквами *а*, *о*, *у*, *е*, *і*, *и*, *є*, *ю*, *ї*, *я*.

Запам'ятай!

1. Голосні звуки утворює голос.
2. Під час вимови голосних звуків видихуване тобою повітря не натрапляє на перешкоди.
3. Голосні звуки утворюють склад. У слові стільки складів, скільки в ньому голосних звуків.

53. Прочитай слова, не допускаючи змішування звуків [и] та [і].

Дим — дім, бик — бік, умити — уміти, сила — сіла, рис — ріс, білити — біліти, кинь — кінь, сирий — сірий, рив — рів.

54. 1. Прочитай слова. Які з них позначають назви північних тварин?

Бобер, борсук, сова, ведмідь, лисиця, жаба, вовк, носоріг, мавпочка, куниця, олень, пінгвін, рись, як, тюлень, морж, юрта, їжак.

2. Скільки голосних звуків у кожному слові? Скільки складів? Запиши трискладові слова, поділяючи їх на склади.

3. До яких слів підходять ці схеми?

—о—о

—о—о=о

4. Побудуй схеми слів, де є буква **ю**.

Запам'ятай!

Буква **ї** завжди позначає два звуки — [йі].

55. Прочитай вірш. Спиши його. Підкресли букву, яка позначає два звуки.

ЖАДІБНИЙ ЄВГЕНКО

Євген горіхи роздає:

— Оце — моє, оце твоє.

— А це чиє?
— Це теж моє.
Дивлюсь, горіхів не стає...
А в вас такий Євгенко є,
Що так горіхи роздає?

Любов Пшенична

56. Прочитай слова. Скільки звуків позначають букви *я, ю, є* у словах? Запиши слова, у яких звуків більше, ніж букв.

Яків, Валя, Володя, Юрко, Юхим, Люда, Єва.

57. Вивчи прислів'я та запиши його з пам'яті.

Ледачий двічі робить, а скупий двічі платить.

58. Виконай одне завдання на вибір.

1. Спиши вірш. Добери заголовок. Накресли звукову схему виділеного слова.

Кіт-рибалка у човні

Мріє на світанні*:

— От якби зловить мені

Карася в сметані!

Грицько Бойко

**На світа́нні* — на рассвете.

2. Відгадай загадку. Спиши її. Підкресли слова, у яких «заховався» звук [й].

Хоч кожух я теплий маю,

Та на зиму засинаю.

І солодкі ніжні сні

Мені сняться до весни.

59. Прочитай речення. Знайди слова, які повторюються. Як ти розумієш значення цих слів? Поясни, чим вони відрізняються.

1. На дівчинці була красива сукня з білого атласу. Учитель дав завдання учням відкрити атлас і знайти карту України.

2. На воротах будинку висів величезний замок. Під вечір ми побачили праворуч від дороги старовинний замок.

Наголос (') — це вимова одного зі складів слова з більшою силою.

Склад, що вимовляється з більшою силою голосу, називається **наголошеним**. Решта складів у слові — **ненаголошені**.

60. Прочитай слова вірша, виділяючи голосом наголошені склади.

Перший іній на калині,
На червоній горобині.
Ми йдемо пожовклим гаєм,
Жолуді збираєм.

Михайло Стельмах

61. Прочитайте речення, у яких пропущено слова. Доберіть потрібні слова з довідки. Прочитайте речення, правильно наголосуючи кожне слово (наголошені звуки віділено).

Далі ... йшла в гору. З днем народження, ... матусю!
Біля хати лежать ... сухого листя. Будь ласка, ... мені морозива. За переговори я ... гроші на пошті. Я завжди ..., коли проводжаю свою бабусю.

Довідка. Дорога, дорога, купи, купи, плачу, плачу.

Скарбничка для допитливих

В українській мові наголос виконує важливу роль, адже він допомагає розрізняти значення слів так само, як це роблять звуки мови. За допомогою наголосу можна навіть змінити значення слова. В українській мові наголос рухливий.

Розрізняй!

Російською мовою

дочка

доска

крапива

Українською мовою

дочка

дошка

кропива

62. Спишіть слова, позначте наголос. Обміняйтеся із сусідом по парті зошитами й перевірте одне в одного правильність виконання завдання.

Микола, школа, подруга, мишеня, кошеня, черговий, гімнастика, дрова, письменник, пісок, стілець, подорож, одинадцять, вітерець, совість.

63. Розглянь зображення овочів і фруктів. Запиши назви тих, у яких наголос на першому складі.

64. Доповни вірші однозвучними словами, але з іншим наголосом.

Зіставлення не марне
та й зовсім не складне:
число буває парне,
а молоко

Як кажуть, це на лобі
нам записати слід:
у колеса є обід,
а за столом — ...

Анатолій Арсірій

65. 1. Запиши у дві колонки імена дівчаток і хлопчиків твого класу, у яких наголос на другому складі.

2. Склади речення зі словами коси і коси. Складені речення запиши.

Приголосні звуки, позначення їх буквами

66. 1. Прочитайте слова. Назвіть приголосні звуки.

Біб, газ, сад, хід, вода, парк, марка, футбол, ліс, мед, пиріг.

2. Назвіть приголосні, що вимовляються за допомогою губ, і запишіть їх.

67. Прочитай слова, чітко вимовляючи звуки, позначені виділеними буквами.

[дж]

джерело

бджола

джем

[дз]

дзвін

дзюркотіти

дзеркальний

[дз']

дзьоб

ґедзь

дзьобати

68. Прочитай вірш спочатку повільно, а потім швидко, правильно вимовляючи звуки, позначені виділеними буквами.

Бджілка з джмеликом дзижчать,
дитинчат дзижчати вчать.

Дзи-дзи-дзи та джи-джи-джи,
як бджола, і ти скажи.

Леся Вознюк

69. Знайди третє «зайве».

1. Пишу, ходжу, сиджу.

2. Дзиґа, джміль, дзвін.

Запам'ятай!

При переносі слів сполучення букв *дз*, *дж* не розривається: *їж-джу*, *пере-дзвін*.

70. Розглянь малюнки. Запиши назви предметів, поділяючи слова на склади.

71. Вивчи скоромовку.

Жовтий жук купив жилет,
Джемпер, джинси та жакет.

Цікавинка

Кожне слово має свою історію. Тканину *бостон* названо так тому, що її виробляли в місті Бостоні.

72. Прочитай слова. Приголосні перед [e] вимовляй твердо. Наголошений [e] вимовляй чітко.

Аптека, музей, газета, театр, шерсть, небо, темно.

Запам'ятай! Приголосні перед [e] слід вимовляти твердо.

73. Спиши вірш. Добери заголовок. Підкресли слова, у яких дві букви позначають один приголосний звук.

Джміль бджолі в гаю гудів:
— Я раніше в житі жив.
Може, жив би ціле літо,
та в жнива скошили жито.

Володимир Кленц

Тверді та м'які приголосні звуки

74. Прочитайте пари слів. Яким звуком вони відрізняються?

Рис — рись, син — синь, стан — стань, лан — лань,
сад — сядь, лук — люк, перелаз — перелазь, булка —
булька.

75. Прочитай слова. Випиши ті, де є тільки тверді приголосні.

Лак, гол, сіль, ніс, сом, мох, лід, сир, кінь, сад, тінь,
мідь, хмиз.

76. Прочитай вірш. Спиши, підкресли букви, що позначають
тверді приголосні.

Діжка мокне у ріці,
А на діжці — горобці.
— Де поділись
ваші весла?
— Загубились в осоці.

діжка — на діжці
осока — в осоці

Іван Гущак

77. Прочитай, звертаючи особливу увагу на вимову звуків
[з] і [з']. Перед наступним м'яким приголосним вимовляй звук
[з'] м'яко. Випиши ті слова, де є м'який звук [з'].

Близько, звичка, паморозь, звук, звечора, кузня,
мазь, зважити, злізь, змія, зняти.

78. Прочитай скоромовку спочатку повільно, а потім швид-
ко. Спиши. Підкресли букви, що позначають м'які приголосні.

Лис малий і більший лис
по гриби ходили в ліс.
Заздрить білка в лісі лису —
лис лисички ніс із лісу.

Леонід Куліш-Зіньків

79. Запиши слова у дві колонки: у першу — слова з м'яким звуком [ц'], а в другу — слова з твердим [ц].

Хлопець, палець, палац, папірець, шприц, цирк, цукор, молодець.

Цікавинка

Є мови, які «полюбляють» ставити приголосні в певному місці слова. У китайській мові склади можуть починатися на будь-який приголосний, а закінчуватися — лише на *й, н, нь*. Ескімоські слова не можуть закінчуватися на *п, в, ф, л, р*.

80. 1. Відгадай загадку, запиши слово-відгадку.

Не вогонь, а обпікає.
Не борець, а силу має.
Як його зачепиш ти,
може добре обпекти.

2. Підкресли у виписаному слові букву, що позначає м'який приголосний.

81. Прочитай слова, чітко вимовляючи звуки, позначені виділеними буквами. Спиши. Підкресли букви, що позначають м'які приголосні.

Два стоноги,
дві стоніжки
захотіли грати
в сніжки.
Тільки ж як
ліпити сніжки —
рук нема,
одні лиш ніжки.

Микола Заєць

Уживання знака м'якшення після букви ц

82. Прочитай текст. Назви м'які приголосні. Як позначено на письмі їхню м'якість?

Наша Батьківщина — Україна.

Кожен українець любить і цінує українські пісні, українську мову. Широкі лани, зелені ліси, глибокі річки — усе миле його серцю.

83. Прочитай. Скажи, що позначає **ь** у виділених словах.

До всіх **сердець**, як до дверей,
Є ключики малі.
Їх кожен легко підбере,
Якщо йому не **лінь**.
Ти, друже, мусиш знати їх,
Запам'ятать неважко:
Маленькі ключики твої —
«Спасибі» і «**Будь** ласка».

Грицько Бойко

84. 1. Зміни слова за зразком. Змінені слова запиши в рядок.

Зразок. Жолуді — жолудь.

Прапорці — ..., бійці — ..., ковалі — ..., тіні — ..., хлопці — ..., дні — ..., молодці — ..., комірці — ..., баранці —

2. Знайди й підкресли в словах букви, що позначають м'які приголосні звуки.

Запам'ятай!

В українській мові м'якість звука [ц'] в кінці слів позначається знаком м'якшення (**ь**): *молодець, прапорець, олівець, оселедець*.

85. Вивчи вірш і запиши з пам'яті.

Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.

Тарас Шевченко

Цікавинка

Коли кажуть «заробити на сіль до оселедця», то мають на увазі «нічого не заробити, не мати заробітку». Річ у тому, що оселедець — це засолена риба, тому присолювати її додатково не потрібно.

86. Прочитайте текст. Доберіть до тексту заголовок. Виділені слова прочитайте, правильно наголошуючи. Випишіть слова з *ь* у кінці. Обміняйтеся із сусідом по парті зошитами й перевірте правильність виконання завдання.

Ольга і Гриць вирішили прогулятися осіннім парком. **Легенький** вітерець **заграє** із золотим листячком. Горобець на берізці чистить дзьобом крильця.

Скрізь багато жовтого листя. А скільки того золота на деревах! Крізь гілки проглядає синь осіннього неба. На пеньку радіє сонечку пташка. Діти постукали білочці **маленькими** горішками. Он вона, сидить на гілці й дивиться вниз.

87. 1. Спиши слова, уставляючи, де потрібно, знак м'якшення.

Сил..ний, річен..ка, вос..мий, тонен..кий, тіс..ний, бат..ко, близен..ко, радіс..ний, малесен..кий, тін.., кул..бабка.

2. Поясни, чому в одних словах уживається знак м'якшення, а в інших — не вживається.

88. Відгадай загадку. Наведи власні приклади слів з ь.

Хто абетку з вас вивчав,
Різні букви зустрічав.
Кожна з них від А до Я
Промовля своє ім'я.
Лиш одна із них німа,
Звуку в неї геть нема.
Здогадався, певно, всяк:
Звуть цю букву...

89. Спиши текст, полічи кількість букв і звуків у виділених словах. Що позначає ь у цих словах?

ЇЖАЧОК І СВІТЛЯЧОК

Подружилися їжачок зі світлячком. Їжачок світлячка яблуками з яблуньки пригощає, а той уночі їжачковим малюкам **світить**, бо дітки **маленькі**, у темряві бояться. Так і живуть разом.

Позначення м'якості приголосних перед о

90. Прочитайте слова. Поміркуйте, що означає знак м'якшення у словах.

Сьогодні, працюючий, про нього, льотчик, кольоровий, льодосховище, рульовий, дзюб.

Читаємо

[л'он]

[тр'ох]

Пишемо

льон

трюх

91. Прочитайте слова, подані у звуковому записі. Запишіть їх буквами.

[пол'овий] [сл'оза] [с'омий] [бад'орий]

Запам'ятай!

В українській мові м'якість приголосних перед **о** позначається знаком м'якшення (**ь**).

92. Розглянь малюнок. Дай відповіді на запитання.

1. Що роблять діти?
2. Які квіти називають польовими?
3. Яка рослина цвіте квіточками синього кольору?
4. Якого кольору чисте небо?

93. Прочитай і відгадай загадку. Спиши. Підкресли букви, що позначають м'які приголосні звуки. Усно поясни, як на письмі позначається м'якість приголосних.

Має око скляне.
Тільки гляне-моргне —
За часину готовий
Твій портрет кольоровий.

94. Спиши, уставляючи пропущені букви.

Неділя — це с..омий день тижня. Музиканти заграли бад..орий марш. Трет..окласники с..огодні йдуть до музею. Ц..огорічні зимові канікули Л..оня проведе в Карпатах.

95. Переклади слова українською мовою. Переклад запиши. Побудуй звукову схему одного слова (на вибір).

Раннього, домашнього, летнього, соседнього, ледок, слёзы, пенёк, денёк.

96. Вивчи скоромовку. Запиши її з пам'яті.

Льоні хочеться літати,
Льотчиком бажає стати.

Дмитро Вітюк

97. Спиши. Усно поясни вживання знака м'якшення. Накресли звукову схему виділеного слова.

Сьогодні в лісі чудовий день. Крапельки роси переливаються всіма кольорами райдуги. Тьохкають пташки на всі лади. Працьовиті мурахи не втрачають жодного осіннього дня — добудовують мурашник.

15 Буквосполучення йо

98. Правильно прочитайте слова з буквосполученням йо. З одним словом складіть речення, речення запишіть.

Серйозно, район, знайомий, гайок, бойовий, войовничий, підйомний.

Запам'ятай!

При переносі буквосполучення йо не розривається.

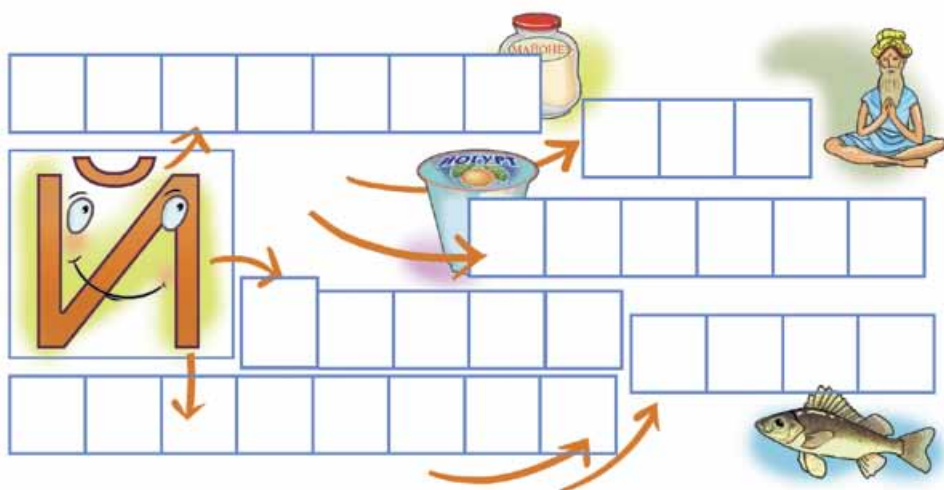
99. Прочитайте вірш. Спишіть, підкресліть слова з буквосполученням йо.

Йорж колючий,
Йод пекучий,
Хлопчик Йосип
Невезучий,
Йоржик Йосипа вколов,
Йод попік —
Тож будь здоров!

Ліна Біленька

100. 1. Доберіть із довідки потрібні слова, щоб заповнити клітинки кросворда. Запишіть їх.

2. Поділіть слова з довідки на склади для переносу. Запишіть їх. Поясніть, чому деякі слова не можна ділити.

Довідка. Майор, Сергійович, йог, йорж, майонез, Йосип, йогурт, бульйон, районний, познайомитись, ма-йоріти, завойований.

101. Спиши словосполучення, правильно змінюючи слова в дужках.

Подарували (він), відвідали (він), зустріли (він), розказали (він).

Побачили в (він), одягли на (він), намалювали на (він), розповіли про (він).

102. 1. Пригадай ім'я по батькові твого дідуся. Запиши.

2. Утвори від поданих слів чоловічі імена по батькові за зразком. Утворені слова запиши.

Зразок. Андрій — Андрійович.

Анатолій, Аркадій, Валерій, Віталій, Геннадій, Георгій, Олексій, Назарій, Савелій, Сергій, Тимофій, Юрій.

103. Прочитай вірш. Знайди слова, у яких є звук [й]. Подумай, за якими ознаками ці слова можна поділити на дві групи.

Постривай! Розбив коліно?
Часу марно не втрачай —
Йод на ранку наливай,
Потім знову йди стрибай.

104. Допиши загадку-добавлянку. Знайди слова з буквосполученням *йо*, підкресли їх.

Мить — і затріпався йоржик на вудці.
Вигукнув Йосип:
— Тепер ти вже мій!
А починається слово це «йоржик»...
Ви здогадалися? Буквою

16 Подовження м'яких приголосних звуків і позначення їх на письмі

105. 1. Прочитай слова. Прислухайся до вимови звуків, позначених виділеними буквами.

вітан**н**я

багат**т**я

волос**с**я

2. Розкажи, як ти вимовляєш виділені буквами звуки: подовжено чи коротко, твердо чи м'яко.

106. 1. Прочитай. Добери до тексту заголовки. Зверни увагу на подовжену вимову звуків, позначених виділеними буквами.

Вихідний — радісна пора дозвілля. Можна зайнятися будь-якою справою. Улітку я полюблю купання в річці. А восени, коли на дворі ллє холодний дощ, я проводжу час за читанням улюблених казок. А моя старша сестра вправляється у вишиванні рушників.

2. Розкажи, як ти проводиш вихідні дні.

107. Утвори слова від поданих слів за зразком.

Зразок. Жити — життя.

Читати, малювати, горіти, змагатися, мислити, взути.

Запам'ятай!

Подовжений м'який звук на письмі позначається двома однаковими буквами: *знання, життя.*

108. Прочитай слова, правильно вимовляючи подовжені приголосні. Спиши. Підкресли букви, що позначають подовження. Скільки звуків і букв у поданих словах? Склади речення з виділеним словом.

Волос**с**я, дозв**іл**ля, зан**я**ття, вуг**іл**ля, облич**ч**я, вра**ж**ен**н**я, кам**ін**ня, ліку**в**ання, зав**д**ання, нас**ін**ня, кор**ін**ня.

109. Прочитайте слова. Складіть з них речення. Запишіть текст. Доберіть до тексту заголовки. Підкресліть слова з подовженими м'якими приголосними. Перевірте один в одного правильність виконання завдання.

батьків, працюю, пишаємося, Ми, наших. У, вугілля, батько, шахті, в, видобуває, Валі. матуся, У, Миколки, вчителька. Вона, математики, дітям, з, дає, знання.

110. Переклади українською мовою. Перекладені словосполучення запиши.

Приятное занятие, сложное задание, чёрный уголь, объяснение правила, новая обувь, красивое лицо.

111. Прочитайте прислів'я і приказки. Випишіть слова з подовженими м'якими приголосними. Обміняйтеся із сусідом по парті зошитами й перевірте правильність виконання завдання.

1. Менше сміття — чистіше на світі. 2. Хто знання має, той мур зламає. 3. Сумління — найкращий порадник. 4. Яке зіллячко, таке й сім'ячко.

112. Допиши прислів'я, використовуючи слова з довідки.

Маленька праця краща за велике... 2. Яке коріння, таке й... 3. Без учителя, навмання, важко здобувати...

Довідка. Насіння, знання, безділля.

113. Вивчи вірш. Запиши його з пам'яті. Підкресли слова, у яких є подовжені м'які приголосні звуки.

Посадить надумав заєць
Моркву і капусту,
Щоб не густо, щоб не пусто
Виросла капуста.
З грядки заєць викидав
Камні і коріння,
Бо коріння і каміння
Виглушать насіння.

Михайло Стельмах

114. Прочитай текст. Поясни, чому окремі слова починаються з великої букви. Накресли звукову схему виділеного слова. Спиши перше речення.

РЕЖИМ ДНЯ

Режим дня — це добре продуманий **розпорядок** праці, відпочинку й харчування, який допомагає людині відчувати себе здоровою й бадьорою. Щодня ми маємо виконувати багато обов'язкових дій. Але не в кожній людині для цього вистачає сил. Оленка лягає відпочивати й піднімається вранці в один і той самий час, не забуває зробити ранкову гімнастику й поснідати. Вона не лише гарно вчиться, а ще й у басейн ходить і в хорі співає. А Катруся нічого не встигає зробити, завжди запізнюється на уроки, тому і вчиться поганенько. Буває, що цілий день прогуляє, а потім допізна виконує домашнє завдання. Спати лягає пізно ввечері, уранці не встигає поснідати. Якщо хочеш завжди все встигати — дотримуйся режиму дня.

115. 1. Розгляньте малюнки.

2. Складіть невелику розповідь про те, як діти проводять вихідний день, уживаючи слова: *насіння, привітання, день народження, змагання.*

3. Складену розповідь запишіть. Підкресліть слова, написання яких можна пояснити вивченими правилами.

116. 1. Переклади слова українською мовою й запиши їх.

Камешек, карандаш, палец, слёзы, экзамен, экран, молодец, сегодня, семена, ветерок, заяц, волосы, чтение, его.

2. Склади з одним перекладеним словом речення.

117. 1. Із букв кожного слова складіть і запишіть кілька інших слів. У кого які слова вийшли?

Ведмідь, редиска, квартира, листоноша, лісосмуга, перекотиполе, морепродукт, вітрогон, водогін, життєдайний.

2. Підкресліть слова, що починаються з м'якого приголосного. Як на письмі позначено м'якість цих приголосних?

3. Доберіть і запишіть три слова з подовженими м'якими приголосними.

118. Вивчи вірш і запиши його з пам'яті. Побудуй звукову схему одного слова, у якому букв менше, ніж звуків.

Дивись, який новий годинник
Висить на стінці нині в нас.
Усі години та хвилини
Ми вивчили, щоб знати час.

Наталія Забіла

119. 1. Розкажи, під час вимови яких звуків створюється перешкода губами.

[к] [б] [р] [п] [ж] [в] [м] [с] [л] [ф]

2. Прочитай слова, визнач ті, що починаються з губних звуків.

Молотити, боротьба, стрибок, весна, тварини, світ, підручник, фігура, воротар.

3. Чи залежить уживання знака м'якшення від м'якості приголосного звука?

Розвиток мовлення

120. Розгляньте малюнки і складіть план розповіді, а потім розповідь. Доберіть заголовки до тексту.

Пом'якшення приголосних перед і

121. 1. Прочитайте пари слів. Уважно стежте за вимовою приголосних перед [и] та [і].

Бик — бік, пилка — пілот, виделка — візит, береги — гірка, килим — кішка, птахи — похід, жити — жінка, чистота — печі, кошик — груші, щиглик — плющі.

2. Розгляньте таблицю. Скільки всього м'яких приголосних? Які тверді і м'які звуки виступають парами? Який м'який звук не має пари?

тверді звуки	б	п	в	м	ф	д	т	з	дз	с	ц	л
м'які звуки						д´	т´	з´	дз´	с´	ц´	л´
тверді звуки	н	р	—	г	г´	к	х	ж	дж	ч	ш	
м'які звуки	н´	р´	й									

122. Прочитай. У яких словах є пом'якшені приголосні звуки? Які приголосні звуки пом'якшені? Перед яким голосним звуком відбулося пом'якшення приголосних?

Білка, олень, півень, мазь, ґедзь, рис, вітер, міст, кефір, гілка, кіт, хід, жінка, чітко, груші.

Приголосні [б], [п], [в], [м], [ф], [г], [г´], [к], [х], [ж], [дж], [ч], [ш] мають здатність до пом'якшення, найчастіше перед [і]. Пом'якшення звуків позначаємо [´].

123. Прочитай скоромовку спочатку повільно, а потім швидко, звертаючи особливу увагу на вимову приголосних перед [і].

На печі, на печі
Смачні та гарячі
Пшеничні калачі.
Хочеш їсти калачі —
Не лежи на печі.

124. 1. Перестав речення так, щоб вийшов текст. Добери заголовок.

А тут раптом дощик припустив. Вийшов з лісу їжачок погуляти. Не дощик, а дощисько.

Їжачок згорнувся клубочком. Припустив — не перестає. А на їжачкових голках дощинки так і залишились.

Та раптом дощ як з'явився — так і скінчився. Сонце в небі заграло. А на тих крапельках-дощинках райдуга спалахнула. Усіма кольорами грає. Іде їжак — райдугу несе.

2. Пригадай, як ще українці називають райдугу.

3. Знайди слова, у яких одна буква позначає два приголосних звуки. Побудуй звукову схему одного такого слова.

Чому так кажуть?

Біла пляма — невивчений край або щось недосліджене.

Вислів пов'язано з тим, що на географічних картах недосліджені райони позначають білими плямами.

125. 1. Випиши спочатку слова з твердими [г], [к], [х], а потім ті, у яких є пом'якшені приголосні.

Стоги, круги, кінь, жуки, гірлянда, замки, гіркі, тихий, тихій, кімната, кипарис, кіоск, раки, кислий, хірург, шляхи, глухі, духи, сухий, похід.

2. Прочитай слова, чітко вимовляючи приголосні звуки.

Уживання *и, і* після *з, к, х* та *ж, ч, ш, щ*

126. Прочитайте вголос і прислухайтеся. Випишіть спочатку слова, у яких звуки [ж], [ч], [ш] тверді, а потім слова, де звуки [ж], [ч], [ш] – пом'якшені.

Живопис, чижі, жираф, ожина, лижі, число, калачі, чітко, чистовик, шипшина, листоноші, горошина, груші, машина, плаці, щипці, щітка, щит.

127. Вивчи скоромовку. Правильно вимовляй слова зі звуками [шч] перед [и]. Впиши ці слова.

У лузі журавлик
Щипав собі щавлик.
Купіть йому горщик —
Він зварить вам борщик.

Леонід Куліш-Зіньків

128. Розглянь фото. Прочитай текст на с. 46. Добери заголовок. Спиши, підкреслюючи букви, що позначають тверді приголосні перед [и].

Випав сніг. Чистою скатертиною вкрилася земля й спочиває. Височіють глибокі замети. Ліс одягнув важку білу шапку й затих. Лише чути, як дятел із шишки видзьобує насіння.

129. Зміни подані слова за зразком і запиши. Підкресли букви, що позначають пом'якшені приголосні.

Зразок. Межа — мѐжі. Річ — рѐчі.

Вежа, ніж, круча, ключ, миша, товариш, площа, дощ.

Чому так кажуть?

Після дощика в четвер — невідомо коли або ніколи.

Наші пращури особливо вшановували язичницького бога Перуна — бога грому і дощу. Днем Перуна був четвер, тому саме в цей день молилися про дощ.

130. 1. Прочитай і відгадай загадку.

Я живу у гаражі,
перевожу **вантажі**.

2. Назви приголосні звуки у словах загадки. Який приголосний завжди м'який? Накресли звукову схему виділених слів. Тверді приголосні позначай так: —, а пом'якшені приголосні перед і — так: —.

131. 1. Допиши загадку-добавлянку. Підкресли букви, що позначають пом'якшені звуки.

Хто це курличе уночі?
Летять журавликів...

2. Вивчи скоромовку. Полічи, скільки разів трапляється звук [ч] у словах, і поясни, твердий він чи пом'якшений. Запиши скоромовку з пам'яті.

Червона перчина борщ переперчила.

Відсутність знака м'якшення після букв, що позначають тверді приголосні звуки

132. 1. Порівняйте вимову кінцевих приголосних у словах російської та української мов.

любовь — любов

печь — піч

голубь — голуб

ночь — ніч

якорь — якір

тушь — туш

восемь — вісім

верфь — верф

режь — ріж

2. Запишіть слова української мови. Підкресліть букви, що позначають тверді приголосні звуки.

Запам'ятай!

В українській мові після букв *б, п, в, м, ф, ж, ч, ш* та *р* (у кінці слова та складу) **ніколи не пишеться знак м'якшення.**

133. 1. Прочитай вірш. Спиши, підкресли слова, у яких є звук [ч].

Щебечуть весело пташки.

Десь чути чайки ніжний плач.

Тут — перепілка, там — деркач.

А он в зеленому ліску

Кує зозуля: «Ку-ку-ку».

Олександр Олесь

2. Знайди слово, яке відповідає звуковій схемі — - о -о- о=.

134. Прочитай і відгадай загадку. Запиши слова-відгадки.

Різати усе він звик.

Нам на кухні — помічник.

«Ж» на «ч» як зміниш — враз

Темрява прийде до нас.

135. Прочитай текст. Спиши, уставляючи, де потрібно, знак м'якшення.

Блис.. та блис.. на сон..ці наша річ..ка, повилас..
кріз.. луки запаш..ні. А яка ж теплен..ка в ній водич..
ка! І пісок м'якесен..кий на дні.

Поспішає весело малеча, цвірінчит.. на березі щодня.
Вітерец.. цілує голі плечі і біжит.. по хвил..ках навмання (*Наталя Забіла*).

Чому так кажуть?

Півень убрід переходить — кажуть про мілку річку.

Ноги в півня короткі. Тому він може пройти лише там, де неглибоко.

136. Переклади й запиши українською мовою.

Дикий зверь, долгая ночь, семь дней, река Обь, новенький букварь, белый голубь, настенный календарь, восемь дней, старая печь.

137. Прочитай слова. Об'єднай їх у дві групи — зі знаком м'якшення й без нього й запиши в дві колонки. Поясни правопис слів.

Степ, заєць, осінь, швець, насип, олівець, фестиваль, календар, молодець, друг, мідь, товариш, тінь, прапорець, радість.

Відсутність знака м'якшення після р у кінці слова

138. 1. Прочитайте вголос слова російською і українською мовами. Прислухайтеся, чи однаково звучать приголосні в кінці слів.

букварь

буквар

сухарь

сухар

Сибирь

Сибір

снегирь

снігур

пустырь

пустир

дробь

дріб

кровь

кров

2. Запишіть слова українською мовою. З двома словами (на вибір) складіть речення.

139. 1. Розглянь фотографії. Назви професії людей. Розкажи, хто де працює.

2. Доповни речення.

У бібліотеці книжки видає... В аптеці ліки продає...
У лікарні хворих лікує... На будівництві фарбує стіни...
На токарному верстаті виточує деталі...

140. 1. Переклади українською мовою.

Фонарь, горько, зверь, поверь, явор, инженер.

2. Перекладені слова запиши.

141. Прочитай і відгадай загадку.

Чим вечір кінчається, а ранок починається?

Чому так кажуть?

Комар носа не підточить — щось зроблено настільки якісно, щільно підігнано, що не пролізе навіть комариний ніс.

142. Зміни слова за зразком. Запиши пари слів.

Зразок. Секретарі — секретар.

Світлофори, календарі, слюсарі, командири, кобзарі, лицарі, комарі, кухарі.

143. 1. Доповни речення словами з довідки.

Ворота захищає...

Хліб пече...

У школі навчається...

Гроші за покупки бере...

Окуляри кладуть у...

У каву і чай кладуть...

Вугілля видобуває...

Довідка. Футляр, воротар, цукор, касир, пекар, шахтар, школяр.

2. Запиши утворені речення.

22 Апостроф

144. Прочитайте слова російською і українською мовами. Чи відрізняється їхня вимова? Які звуки позначають букви *я, ю, є, ї* в українських словах? Які приголосні звуки — тверді чи м'які — позначають виділені букви?

пятница	п'ятниця
румяный	рум'яний
вьюн	в'юн
соловьи	солов'ї
пьеса	п'еса
бью	б'ю

145. Прочитай слова, спиши їх. Підкресли букви, після яких пишеться апостроф.

Риб'ячий, б'є, кип'ятильник, п'ять, кав'ярня, В'ячеслав, м'яч, солом'яний, кам'яний, арф'яр, торф'яний, міжгір'я, перемир'я.

Запам'ятай!

Апостроф (') ставимо після букв *б, п, в, м, ф* та *р* перед *я, ю, є, ї*, що позначають по два звуки: [йа], [йу], [йе], [йї].

146. 1. Прочитай пари слів. Назви звуки, позначені виділеними буквами.

Зоряна	—	Валер'ян
кучерявий	—	сузір'я
виміряти	—	Мар'яна
ряжанка	—	валер'янка
дрючок	—	матір'ю
крюк	—	узгір'ю

2. Спиши слова з апострофом.

Чому так кажуть?

Як за кам'яною стіною — перебувати під надійним захистом.

У давнину для захисту від ворогів навколо міст мурували стіни. Особливо надійними були кам'яні стіни, які боронили від ворожих стріл і витримували тривалу облогу.

147. Прочитай слова. Спиши їх, поділяючи для переносу. Пам'ять, в'ялий, п'ята, хлоп'я, м'ята, пір'я, реп'ях.

Запам'ятай!

При переносі слів апостроф не відокремлюється від попередньої букви: *пам'ять, реп'ях*.

148. Відгадай загадки. Спиши, уставляючи апостроф.

1. Сиділа бабуся в дев'яти кожухах, хто побачить, той заплаче. 2. Не їсть, не п'є, а ходить і б'є.

149. Прочитай і запам'ятай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш. Запиши прислів'я, яке тобі сподобалося найбільше.

Добре ім'я всіх скарбів дорожче. Кип'ятиш молоко — про інше не думай. Як потрудишся та погнешся, то чогось доб'єшся. Удар забувається, а слово пам'ятається.

150. Прочитай слова, переклади їх українською мовою.

Памятник, пятый, мята, хомяк, румяный, кипятить, свёкла, мякоть, перемирие, пяточок.

151. Відгадай загадки. Запиши слова-відгадки, побудуй їхню звукову схему.

1. Його б'ють, а він не плаче, а ще вище скаче. 2. Що може підняти й мала дитина, а перекинути через хату не зможе й доросла людина?

Повторення вивченого

152. Прочитайте і спишіть текст, розкриваючи дужки. Поясність уживання великої літери.

В (У/у)країні є багато в(е/и)ликих і малих річок. В(е/и)ликі — це такі водні шляхи, де ходять пароплави. До цих річок належать (П/п)рип'ять, (Д/д)есна, (Д/д)ністер, (П/п)івденний (Б/б)уг, (С/с)іверський (Д/д)онець і, звичайно, (Д/д)ніпро.

Колись давно (Д/д)ніпро називали (Б/б)орисфеном, а в народних піснях і легендах — (С/с)лавутичем.

153. Прочитай прислів'я. Як ти їх розумієш? Поясни правопис виділених слів.

1. Де господар добре робить, там і поле буйно родить.
2. Кожен купець свій товар хвалить.
3. Матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не вріж, то все болить.

154. 1. Вивчіть вірш і запишіть з пам'яті. Обміняйтеся зошитами із сусідом по парті й перевірте правильність запису.

Добро твориться просто — ні за так.
Так, як цвіте і опадає мак,
Як хмарка в'ється і сміється пташка,
Як трудиться мурашка-горопашка.

Іван Драч

2. Підкресліть слова, у яких є звуки [йе].

155. 1. Прочитай текст. Спиши, уставляючи пропущені букви або апостроф.

Над Кримс..кими горами, над в..личною в..ршиною Ай-Петрі пропл..вають рожеві хмари. У цей час над безмежним херсонським степом у тихому вранішн..ому небі виспівують срібним дзвоном жайворонки.

У в..шневих садах Полтавщини вит..охкують невгамовні солов..ї. Таємниче шумлять предковічні ліси над зачарованою Десною, і розкотистий клич трембіт лунає над з..леними полонинами Карпат. Над Україною світає (*Іван Цюпа*).

2. Побудуй звукову схему виділеного слова.

156. 1. Прочитай вірш. Спиши.

Небо, небонько, мерщій
посилай до нас дощі!
Не сам, дощину, ходи,
інших дощиків веди!

Не йди, дощину, де косять,
іди, дощину, де просять!
Не йди, дощину, де жнуть,
іди, дощину, де ждуть!

Олег Орач

2. Знайди у вірші звертання. Зверни увагу на розділові знаки при звертанні. Підкресли букви, що позначають тверді звуки [шч].

157. Запишіть текст під диктовку. Обміняйтеся зошитами із сусідом по парті й перевірте один в одного правильність запису.

Далеко за джерелом біліє гай. Великий березовий гай у Карпатах. Це дивина серед карпатських верховин. Адже верховини вкриті вічнозеленими смереками і ялицями (За *Яремою Гояном*).

158. Поєднай усно слова лівої та правої колонок за змістом.

соняшникове	зілля
материне	насіння
глибоке	прохання
сухе	узбережжя
місцеве	радіомовлення
морське	коріння

159. Розгадай кросворд, слова-відгадки запиши.

1. Свійська тварина. 2. Танець. 3. Пора року. 4. Верхній одяг. 5. Дика тварина з рогами. 6. Частина руки. 7. Частина доби.

		1.			н	ь
2.	п		л	ь		
		3.			н	ь
4.	п		л	ь		
		5.			н	ь
6.	п		л	ь		
		7.			н	ь

Розвиток мовлення

160. 1. Прочитай текст.

МУДРА КИЦЬКА

На столі стояв кухлик з молоком. Кицька його побачила — і схотілося їй молока. Скочила на стіл — та до кухлика. Аж тут лихо: голова в кухлик не влазить. Так гарно молоко пахне! Проте язиком до нього кицька не сягне. Засмутилась вона, але ненадовго... Скоро кицька зміркувала, що їй робити. Вона почала вмочати лапку в молоко й обсмоктувати її. Умочить лапку, обсмокче з неї молоко й знову вмочає. Так і застали її за кухликом, коли вона видобувала з нього молоко (За *Борисом Грінченком*).

2. Скажи одним реченням, про що цей текст. Що побачила кицька? Чому вона засмутилась? Що придумала кицька? Чому її названо мудрою?

3. Чи можна поділити текст на дві частини? Яке речення буде початком другої частини? З якою інтонацією слід вимовляти речення *Так гарно молоко пахне!*

4. Склади до тексту план. Перекажи текст за планом.

5. Розглянь малюнок. Чи підходить він до тексту? опиши кішечку, яку ти бачиш на малюнку.

24 Лексичне значення слова

161. Поміркуйте, що означають слова з лівої колонки. Поєднайте усно слова з їхнім значенням у правій колонці.

Заморозки	нагорода за військові або трудові заслуги
Медаль	вічнозелене хвойне дерево
Конвалія	незначні ранкові морози
Кедр	квітка, що цвіте білими квіточками, схожими на дзвіночки

Запам'ятай!

Лексичним значенням називається те, що означає слово. Про лексичне значення слова можна довідатися з тлумачного словника.

162. Поєднай слова правої та лівої колонок за значенням. Утворені сполучення слів запиши.

Горобці	кукурікають
Ворони	стрекочуть
Півні	цвірінчать
Голуби	курличуть
Сороки	воркують
Журавлі	каркають

163. 1. Прочитай загадки. До кожної з них добери з дужок відгадку.

Ніг не маю, а ходжу, рота не маю, а кажу, коли спати, коли вставати, коли роботу починати (півень, годинник). Рідке, а не вода, біле, а не сніг (молоко, борошно). Біленький, солоденький, а у водичку попав — і геть пропав (цукор, лід).

2. Розкажи, що ще ти знаєш про молоко й цукор.

164. 1. Прочитай слова. Поміркуй, чому виникли такі назви.

Холодильник, подушка, рукавички,
підберезники, книгарня, листоноша,
підручник, хлібопічка.

почтальон —
листоноша

2. Склади з одним словом (на вибір) речення.

Цікавинка

Мова живе своїм життям. Одні слова народжуються, інші зникають. Ніхто не може точно сказати, скільки слів у сучасній українській мові. Одинадцятитомний Словник української мови налічує близько 135 тисяч слів.

165. Прочитай і визнач, про кого або про що йдеться.

Живе в лісі, має колючий кожушок, може згортатися клубочком — це

Має м'якеньку шубку, любить молочко, муркоче — це

Круглий, росте на грядці, ззовні зелений, а всередині червоний — це

25 Лексичне значення слова (продовження)

166. 1. Відгадай загадки.

На городі в нас росте
Сонце ясне, золоте.
Жовте око, жовті вії,
Та чомусь воно не гріє.

* * *

Весною перша прокидається,
А злюща! Жалиться й кусається.
Як добре кип'ятком ошпариш —
Зелений борщ із неї звариш.

2. Які слова загадки тобі «підказали» відгадку? Поясни правопис виділеного слова.

167. Назви одним словом.

Синиці, снігурі, зозулі — це
Конвалії, проліски, тюльпани — це
Олені, козулі, зебри — це
Столи, стільці, шафи — це
Яблука, сливи, груші — це
Дуби, смереки, ясени — це

168. 1. Прочитай пари слів.

Зразок. Окунь — риба.

Вишня — дерево, овочі — огірки, інструмент — молоток, сорочка — одяг, птах — ворона, взуття — черевики, країна — Україна, звір — лисиця, їжа — хліб, метал — срібло, гра — футбол, шафа — меблі, яблуко — фрукт, квітка — мальва.

2. Запиши слова за зразком так, щоб спочатку стояло слово з більш конкретним значенням, а потім — з більш загальним.

Чому так кажуть?

Біла ворона — так кажуть про того, хто виділяється серед інших чимось незвичайним, зовсім не схожий на інших.

У природі дуже рідко трапляються тварини білої масті. Їх називають альбіносами. Альбіноси бувають і серед ворон, але це велика рідкість.

169. 1. Прочитай і відгадай загадки. Запиши одну з них з пам'яті.

Це будильник в гарнім пір'ї —
Командир всього подвір'я.

Уночі гуляє,
А вдень спочиває,
Має круглі очі,
Бачить серед ночі.

До життя я маю хватку,
Скрізь ношу з собою хатку.
Як від хатки відіб'юся,
Комусь в зуби попадуся.

2. Поясни правопис виділених слів.

Слова, близькі за значенням (синоніми)

170. 1. Прочитайте групи слів. Поміркуйте, за якою спільною ознакою вони об'єднані.

Траса, дорога, шосе, путь, шлях, доріжка, стежка, путівець.

Хоробий, відважний, сміливий, безстрашний, мужній.

2. Складіть з двома словами (на вибір) речення. Речення запишіть.

Запам'ятай!

Блиькі за значенням слова називаються **синонімами**, наприклад: *сміятися — хихотіти, реготати, усміхатися.*

Синоніми допомагають точніше висловити думку, уникнути повторень. Уживаючи синоніми, треба зважати на відтінки в їхньому значенні. Наприклад, можемо сказати: *гарна або вродлива дівчинка, але сукня — тільки гарна.*

171. Прочитай вірш. Знайди слова-синоніми, випиши їх і поясни, що вони означають.

Які чудесні барви у нашій рідній мові,
Які відтінки різні від Сейму аж по Сян!
У Києві говорять інакше, ніж у Львові, —
і чорногуз, і бусол, лелека і боцян...

Дмитро Білоус

172. Спиши, розкриваючи дужки та обираючи слово, що найбільше підходить до змісту речення.

Польова (путь, дорога, доріжка) стелилася між (високими, великими) хлібами. Донбаські степи, що

відкрилися перед очима, були напрочуд (вродливі, миловидні, мальовничі). Чайки цілими (зграями, табунами, отарами, роями) літали над водою.

Цікавинка

У мові ескімосів є близько ста назв відтінків снігу, у казахській — кілька десятків назв мастей коней, у маланезійській мові, якою розмовляють на Соломонових островах, є близько ста слів на позначення банана.

173. 1. Заміни слово *великий* в усіх словосполученнях синонімами з довідки відповідно до значення. Словосполучення запиши.

Велике подвір'я, велика сім'я, великі діти, великий натовп, велика ніч, велика яма, велика гора, великий вітер.

Довідка. Численна, дорослі, просторе, багатолюдний, довга, висока, сильний, глибока.

2. Обміняйтеся зошитами із сусідом по парті й перевірте один в одного правильність виконання завдання.

174. 1. Прочитай і відгадай загадку. Які синоніми автор використав для імен дочок дідуся?

ХТО ДІД?

З'їжджалися дочки у гості до діда:
Ось там Завірюха санчатами їде,
За нею Метелиця слідом мете,
Хурделиця Хугу з собою веде.
А тільки-но вітер у полі завіє,
Як стануть на лижі Хуртеча й Завія.
Нарешті, удвох з Заметіллю приїхала
Найменша — улюблена донечка Віхола.

Алла Свашенко

2. Поясни, чому у вірші слова-синоніми написано з великої літери. Запиши синоніми.

175. 1. Прочитай слова. Чи можна вважати їх синонімами до слова *говорити*? Поміркуй, чому вони записані у дві колонки.

розмовляти	ляпати
бесідувати	молоти
повідомляти	базікати
розповідати	плескати
казати	лепетати
мовити	шепотіти
балакати	кричати

2. З двома словами (на вибір) склади речення.

176. Прочитай вірш. З поданих синонімів вибери ті, що найкраще відповідають змісту. Слова у вірші повинні римуватися. Відтворений вірш запиши.

МРІЯ

Як виросту — збудую (будинок, хату),
 На хаті колесо (приладнаю, приб'ю),
 А там я поселю (літаючу, крилату),
 Лелечу, клекітну (сім'ю, пару).
 Нехай розводяться (гніздяться, селяться)
 По всіх деревах і (хатах, будинках),
 Нехай мені щоночі (сниться, здається),
 Що я літаю, наче (птиця, птах).

Дмитро Павличко

Слова, протилежні за значенням (антоніми)

177. Поміркуйте, яке значення мають подані парами слова — схоже чи протилежне.

Добрий — поганий, короткий — довгий, твердий — м'який, війна — мир, радість — горе, лихо — щастя.

Запам'ятай!

Слова з протилежним значенням називають **антонімами**. Антоніми виступають парами, наприклад: *чорний — білий, високо — низько, далекий — близький*.

178. 1. Прочитай прислів'я. Що вони означають? Знайди слова з протилежним значенням.

1. З малої хмари великий дощ буває. 2. Де багато слів, там мало діла. 3. Краще гірка правда, ніж солодка брехня. 4. Порожня бочка гудить, а повна мовчить. 5. Що вранці не зробиш, те ввечері не наздоженеш. 6. Ледачого всі обминають, а роботящого шанобливо вітають. 7. З добрим дружись, а лихих стережись.

2. Запиши одне прислів'я з пам'яті, підкресли антоніми.

179. 1. Прочитай вірш. Спиши, підкресли синоніми однією рисою, а антоніми — двома.

З гори потік
На луг утік.
Тепер біжить по ньому,
Не заважа нікому.
Він не глибокий,
Не мілкий,
Та — неспокійний, гомінкий.

Все хвилями хлюпоче,
І мовить, і шепоче.

Валентина Ткаченко

2. Обміняйтеся зошитами із сусідом по парті й перевірте одне в одного правильність виконання завдання.

Чому так кажуть?

Каламутити воду— збивати з пантелику, вносити розлад, неспокій.

Вислів народився в рибалок. У давні часи рибу вилловлювали у спеціально скаламученій воді. Уважалось, що риба не помітить сітки й потрапить до неї.

180. До поданих слів добери антоніми. Запиши пари слів.

Зразок. Рано — пізно.

Початок, спекотно, рідний, сумувати, солоний, закрити, роботящий, малий, день, мало.

181. Прочитай і відгадай загадку. Спиши, підкресли синоніми однією рисою, а антоніми — двома.

Кущий хвіст і довгі ноги.

Уночі і вдень — тривоги.

Миру й спокою не знаю:

Всіх боюся, утікаю.

182. 1. Доповніть прислів'я антонімами до виділених слів. Прислів'я запишіть.

Маленька праця краща за ... безділля. Краща річ **нова**, а дружба Удар **забувається**, слово Краще своє **мале**, ніж чуже

2. Чи є в реченнях інші слова-антоніми? Підкресліть їх двома рисками.

183. Розглянь малюнки й розкажи, хто який. Побудуй речення так: *Дівчинка..., а хлопчик...*

жираф —
жирафа

Чому так кажуть?

Пройти крізь вогонь і воду — зазнати всіляких випробувань, виявитися мужнім, спритним. Пройти через дві найбільші небезпеки, які уособлюють вогонь і вода, може тільки мужня людина.

184. Добери до поданих слів антоніми з довідки. Запиши слова парами.

Героїзм, вогкий, рано, так, малесенький, лівий, друг, будувати, щедрий, учора, уперед.

Д о в і д к а. Назад, сьогодні, скупий, руйнувати, ворог, правий, величенький, ні, пізно, сухий, страх.

Багатозначність слів. Пряме та переносне значення слів

185. Прочитайте. Зверніть увагу, що означає слово *голова* в різних реченнях.

У **голові** колони йшли спортсмени, які на змаганнях вибороли золоті медалі. Соняшники цілий день повертають свої **голови** за сонцем. **Голова** сільради зустрівся зі школярами й пообіцяв побудувати біля школи спортивний майданчик. Сашко підняв **голову** й подивився на небо.

многозначное —
багатозначне

Запам'ятай!

Слово, що має одне значення, називають **однозначним**, а слово з кількома значеннями — **багатозначним**.

186. Прочитай, яке значення має слово *підшва*. Склади два речення так, щоб слово *підшва* було у двох значеннях. Речення запиши.

Підшва — 1. Нижня частина взуття, якою ступають по землі. 2. Підніжжя гори, узгір'я.

Чому так кажуть?

Забивати баки — відвертати чиясь увагу розмовами; заморочувати.

Слово *баки* означає «очі» й утворене від дієслова *бачити*. Схожі за значенням вислови — *забивати голову, забивати памороки*.

187. Прочитайте й порівняйте вислови. У яких висловах виділені слова вжито в прямому значенні, а в яких — у переносному?

Гострий ніж, **гострий** розум; **теплий** ранок, **тепле** слово, **летять** години, **летять** птахи, **крила** птаха, на **крилах** думки, **крутий** схил, **крута** розмова.

188. 1. Прочитай і поміркуй, чи характерне таке явище для російської мови.

Слова можуть уживатися в прямому й переносному значенні. Слова в прямому значенні — це звичайна, повсякденна назва чогось. Наприклад, назва предмета: *холодна вода, солодкий чай*. Переносне значення з'являється тоді, коли справжнє значення слів переноситься на інші за схожістю ознак: *холодний погляд, солодкі слова*.

2. Наведи власні приклади, використовуючи слова *легкий, гострий, сонячний*.

189. Прочитай вірш. Поміркуй, у якому значенні вжито виділені слова — прямому чи переносному.

Вечоріє. День кінчається.
Сонце в тиші луговин
з нами весело **прощається**
і відходить на спочин.
На галяві серед квіту
розплітало косу Літо
та й **заснуло** на росі.

**Гай радіє тихій ночі,
цвіркунами гай цвіркоче:
— Спить усі!
— Спить усі!**

Віктор Швець

190. Випиши в одну колонку словосполучення, ужиті в прямому значенні, а в другу — у переносному.

М'який хліб, м'який характер, важка валіза, важкий характер, золоте серце, золота обручка, сонячна усмішка, сонячний день, кам'яне обличчя, кам'яний будинок.

191. Спиши речення. Поміркуй, у прямому чи переносному значенні вжито виділені слова.

Ромашка золотиста розцвіла, петрів батіг **розплющив сині очі**. **Ходить** осінь лісами, долинами, потишеньку **говорить** з ялинами. І **плаче** літечко, прекрасне у журбі, і так зима **всміхається** зловісно. **Уже вдарили** перші морози.

192. Дай відповіді на запитання.

1. Звідки беруться слова?
2. Чи добре, що слова можна вживати не тільки в прямому, а й у переносному значенні? Чому?
3. Навіщо в мові потрібні синоніми?
4. Що означають антоніми?

193. 1. Прочитайте текст. Які слова вжито в переносному значенні?

На порозі стоїть золота осінь. Наливаються соком яблука і груші в садках. Птахи збираються у вирій. Осінь уже починає прикрашати жовтим листом дерева. Сумують квіти за теплим літечком. Сонечко дарує землі останні теплі промені.

2. Поставте до тексту запитання, дайте на них відповіді. Прочитайте ще раз текст і запишіть одне речення (на вибір) з пам'яті.

Розвиток мовлення

194. Розглянь малюнок. Постав до нього запитання й дай відповіді. Склади за малюнком розповідь на тему «Золота осінь».

БУДОВА СЛОВА

30 Основа слова. Закінчення

195. 1. Прочитайте слова, змінюючи слово *бабуся* так, щоб воно зв'язалося з іншими словами. Запишіть отримані словосполучення.

Завітала (*бабуся*), ідемо до (*бабуся*), раді (*бабуся*), вітаємо (*бабуся*), співаємо з (*бабуся*), хустка на (*бабуся*).

окончание —
закінчення

2. Простежте за словом *бабуся* й укажіть, що в ньому змінилося. Поміркуйте, для чого служать закінчення слів.

196. 1. Прочитай і поміркую, що треба зробити, щоб зі слів утворилося речення.

На, квітник, рости, червоний, і , жовтий, троянда.

2. Склади з поданих слів речення й запиши його. Чи всі слова змінилися для того, щоб поєднатися в реченні?

Запам'ятай!

Закінчення — це та частина слова, яка змінюється і пов'язує слово з іншими словами в реченні. Закінчення позначають □, наприклад: *зим*□, *зим*□, *зим*□ *зим*□.

Частина слова без закінчення називається **основою**, основу позначають —, наприклад: *зим*—, *зим*—, *зим*—, *зим*—.

197. Спиши слова. Виділи в них основу й закінчення.

Стіл, на столі, під столом, зі столу. Вікно, за вікном, у вікні, без вікна. Школа, у школі, над школою, від школи.

198. 1. Прочитай слова. Склади з них словосполучення, змінюючи закінчення виділених слів.

З р а з о к. Великого, будинок — великого будинка.

Дівчинка, **русявий**; рум'яного, **хлопчик**; розмовляти з **матуся**; подарувати **дідусь**; брат із **сестра**; учень з **третього клас**; чай без **цукор**; квіти на **підвіконня**; підручник з **малюнками**.

2. З одним словосполученням (на вибір) склади й запиши речення.

199. 1. Додайте слово *журавлі* так, щоб воно зв'язалося з поданим словом за змістом.

Прилетіли (хто?) ..., багато (кого?) ..., зрадіти (кому?) ..., побачив (кого?) ..., милуватися (ким?) ..., чекати (на кого?) ..., дякувати (кому?)

2. Виділіть основу та закінчення у словах, які ви вставили на місці крапок.

Цікавинка

Слово *основа* колись мало значення «головні, по-вздовжні нитки у тканині». Пізніше воно стало означати опору якоїсь будівлі, найважливіші положення якоїсь науки, частину слова, що виражає основне значення.

200. Спиши слова. Виділи в них закінчення й основу.

Весна, весняний, з весною, веснонька.

Стіна, настінний, під стіною, у стіні.

Книжка, книжковий, у книжці, книжкою.

Сестра, сестрі, сестрою, сестру.

Корінь слова. Споріднені слова

201. 1. Прочитайте слова.

Дощ, дощик, дощовий, дощовик, дощище, задощило, дощить.

Квітень, квіти, розквітає, квіточка, квітучий, квітник, квітка.

корінь —
корінь

2. Поміркуйте, що об'єднує ці слова. Знайдіть у словах спільну частину — корінь.

Запам'ятай!

Частина слова, яка зберігає основне значення, називається **корінь**. Корінь позначають \frown . Наприклад: $\widehat{\text{ліс}}$, $\widehat{\text{лісочок}}$, $\widehat{\text{лісовий}}$, $\widehat{\text{праліс}}$.

Слова зі спільним коренем та об'єднані спільним значенням називають **спорідненими** (спільнокореневими).

202. Прочитай слова. Знайди споріднені й запиши їх групами. Познач корінь.

Гриб, ліс, грибок, роса, грибник, росяний, лісовик, росинка, лісник, гриби, лісовий, пролісок.

общая часть
родственные
однокоренные

спільна частина
споріднені
спільнокореневі

203. 1. Прочитай слова. Спиши. Познач у словах корінь.

1. Літо, літечко, літувати, літати.

2. Вода, водити, підводний, водяний.

3. Порадник, радість, порадіти, радісний.

2. Чи всі слова є спорідненими? Знайди «зайве» слово в кожному рядку, підкресли його.

204. Продовжте речення.

1. Щоб визначити закінчення, слово потрібно...
2. Щоб визначити в слові корінь, потрібно дібрати...
3. Споріднені слова — це

Цікавинка

В одинадцятитомному Словнику української мови найбільше слів на літеру П. Їх аж 30 тисяч. А на літеру Й — найменше, лише 4 тисячі.

205. Прочитай текст. Знайди споріднені слова, випиши їх і познач у них корінь.

Стежкою йшли гусак, гуска й гусенята. А назустріч повзла гусениця.

— Ви хто такі? — запитала гусениця.

— Я гусак. Це гуска. А то — наші гусенята, — ввічливо відповів гусак. — А ти хто?

— А я ваша родичка, — похвалилася гусениця.

Гуси ображено загелготали.

Чому?

206. 1. Прочитай і відгадай загадку.

На сосні чи на ялинці
Лісові збира гостинці.
А в хатинці лісника
Полісяночка прудка
Знайде печиво й горішки,
Ще й сухариків хоч трішки.
Жвава, як вогонь, швидка
Донька лісу. Хто така?

2. Спиши. Знайди споріднені слова, познач в них корінь.

Чергування голосних звуків у корені слова

207. 1. Прочитайте слова, спишіть.

несе	вечір
ніс	вечеря
носити	вечорі

2. Позначте в словах основу й корінь. Підкресліть букви, що позначають звуки, які чергуються.

208. 1. Прочитай. До виділених слів добери споріднені, які б відповідали на поставлені питання.

Подорожник має таку назву, тому що росте біля (чого?)

Восени випадають (які?) ... дощі.

Кішка піклується про своїх (кого?)

2. Утворені речення запиши. Визнач у парах споріднених слів корінь. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються.

Цікавинка

Слово *шість* походить від «ще єсть», бо після підрахунку пальців на одній руці є ще пальці другої руки.

209. 1. Прочитай текст. Чи правильно відповів хлопчик?

— **Лебеденко**, утвори прикметник від іменника «обід».

— Ну... «смачний»!

— Хм... Тоді добери до цього ж слова споріднені слова.

— Споріднені? — «Сніданок», «вечеря»...

— І який же у них спільний корінь?

2. Зміни виділені слова або добери до них споріднені так, щоб відбулося чергування голосних звуків у коренях.

210. Зміни подані слова або добери такі споріднені слова, щоб відбулося чергування голосних звуків. З одним із слів склади речення.

Нога, папір, кінь, пішохід, село, щока, ніс, корінь, гора, камінь.

211. Спиши прислів'я, уставляючи пропущені букви. Поясни правопис слів.

1. Сліпий той, хто далі свого н..са не бачить. 2. Мудрий не дасть за н..с водити. 3. У гостях добре, а вд..ма краще. 4. Згода д..м будеє, а незгода руйнує. 5. Не надівай хомута з хв..ста, не починай діло з кінця. 6. Не тягни пса за хв..ст, бо вкусить.

212. 1. Прочитай прислів'я.

1. Коли сам добре не знаєш, то й язиком не плети. 2. Що на гадці, те й на язиці. 3. Усякий двір хазяйським оком держиться. 4. Більше вір своїм очам, ніж чужим речам.

2. Спиши. Підкресли букви, що позначають голосні звуки, які можуть чергуватися.

213. 1. Вивчи вірш. Запиши його з пам'яті.

— Ти чому, сороконіжко,
Не виходиш гратись в сніжки?
— Доки взую сорок ніг,
То розтане зовсім сніг.

Ігор Січовик

2. Знайди слова, у яких чергуються голосні звуки, підкресли букви, що їх позначають.

Чергування приголосних звуків у корені слова

214. Прочитайте слова, спишіть. Позначте основу й корінь. Простежте, які голосні чи приголосні звуки змінилися в корені. Поміркуйте, у яких словах чергування відбулося завдяки зміні слова, а в яких — завдяки добору споріднених слів.

Шести — шостий — шість. Вечори — вечеряти — вечір. Нога — на нозі — ніжка. Рука — у руці — ручка. Вухо — у вусі — вушко.

215. 1. Прочитай гумореску.

— Андрійку, назви **шість** тварин, які живуть в **Арктиці**.

— Два тюлені й **чотири** білих ведмеді.

2. Зміни виділені слова так, щоб відбулося чергування голосних і приголосних звуків.

216. 1. Утвори слова від поданих, додаючи суфікси *-ок*, *-еньк*, *-ук*.

Поріг, ніж, пиріг, нога, друг, криниця, горіх, дорога, кожух.

2. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються в корені.

217. Прочитай. Спиши, змінюючи слова, що в дужках, відповідно до змісту.

По (дорога) колесо
довго так котилося,
Поки в (книжка) в букву «О»
не перетворилося.

Л. Андрієнко

218. 1. Розглянь фото і прочитай текст. Добери до тексту заголовок.

2. Знайди споріднені слова, впиши й познач у них корінь. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються в коренях слів.

Сучасній людині важко уявити життя без книжки. Спочатку книжки були рукописними, тобто писаними від руки й дуже розкішними. У книзі було багато сторінок, прикрашених вишуканими малюнками. Дерев'яні палітури оздоблювали коштовним камінням. Виготовляли золоті та срібні закладки. Така книжка коштувала дуже дорого. За неї можна було виміняти стадо корів чи табун коней. Мати бібліотеку із чотирьох-п'яти таких книг — означало володіти великим багатством.

Першу бібліотеку на Русі створив Ярослав Мудрий при Софійському соборі.

219. 1. Прочитай текст, спиши.

Найменша у світі бібліотека розташована в індійському місті Амрістарі. У ній є одна книжка. Найбільша книжка зберігається в бібліотеці Нью-Йорка. Її ширина три метри, товщина — один. Гортати її сторінки можна тільки за допомогою спеціальної апаратури.

2. Підкресли букви, що позначають звуки, які можуть чергуватися в коренях слів.

34 Ненаголошені голосні в корені слова

220. Прочитайте подані слова. Зверніть увагу, що ненаголошений голосний [e] у вимові наближається до [и], а ненаголошений [и] — до [e].

м[е ^и]довий	в[и ^е]шневий
п[е ^и]карня	кр[и ^е]ло
ш[е ^и]потіти	м[и ^е]нуле
в[е ^и]ликий	хв[и ^е]лина
м[е ^и]телик	ш[и ^е]рокий
с[е ^и]кунда	тр[и ^е]вога
в[е ^и]лосипед	бл[и ^е]щати

221. Спиши слова, познач корінь, постав знак наголосу. Підкресли букви, що позначають ненаголошені голосні [e] та [и].

Озеро, сестра, крикливий, верховина, серпи, зима, книжковий, листочки, земля, кленовий, синочок, селянин, степовий.

222. Прочитай правило. Поміркуй, чи схоже це правило в українській і російській мовах. Наведи власні приклади.

Запам'ятай!

Якщо в слові нечітко вимовляються звуки [e] чи [и] і важко зрозуміти, яку букву слід писати — *е* чи *и*, потрібно змінити слово або дібрати споріднене так, щоб ці ненаголошені звуки стали наголошеними і вимовлялися чітко. Наприклад: *зерно́* — *зе́рна*, *чи́тати* — *чи́танка*, *се́літи* — *засе́лений*, *листо́чок* — *лі́стячко*.

223. Прочитай слова лівої колонки. Добери до них з правої колонки перевірні слова. Запиши слова парами. Познач корінь, постав знак наголосу.

Зразок. Тихесенько — тїхо.

Ст..бло	пень
В..рба	широко
П..кти	верби
Ш..рокий	жити
Гр..бний	стебла
Ж..ття	гриб
П..ньок	лис
Л..сячий	спечений

224. Прочитай речення. Спиши, розкриваючи дужки.

1. У гарну погоду і смутний в(е/и)селим буває. 2. Старезні куч(е/и)ряві в(е/и)рбички п(е/и)шалися біля ставу, замріяно щ(е/и)потїли поміж собою. 3. За ставом у саду в(е/и)днілися два будинки школи. А праворуч від них на пагорбах за с(е/и)лом махали в(е/и)летенськими кр(е/и)льми два вітряки, мололи борошно людям (А. Бондарчук).

225. 1. Прочитай вірш.

Т(е/и)хесенько вітер віє,
Ст(е/и)пи, лани мріють,
Між ярами, над ставами
Верби з(е/и)леніють.

Тарас Шевченко

2. Спиши, розкриваючи дужки.

Дзвінки і глухі приголосні в корені слова

226. Вимов звуки й скажи: які з них вимовляються дзвінко, а які — глухо.

[б], [в], [г], [ґ], [д], [д'], [ж], [дж], [з], [з'], [дз], [дз'], [к], [п], [т], [т'], [х], [ш], [с], [с']

227. Прочитайте слова, чітко вимовляючи дзвінкі приголосні перед глухими.

[б] — губка, жабка, рибка

[д] — грядка, солодкий, знахідка

[ж] — ложка, важкий, кружка

[з] — казка, берізка, мотузка

[з'] — низько, близький, грузько

228. 1. Прочитай слова. Чи можна визначити, якою мовою — українською чи російською — вони записані?

Дуб, друг, шубка, зарядка, ложка, грядка.

2. Вимов слова спочатку так: ду[п], дру[х], шу[п]ка, заря[т]ка, ло[ш]ка, гря[т]ка. Якою мовою ти вимовляєш?

3. Тепер вимов слова так: ду[б], дру[з], шу[б]ка, заря[д]ка, ло[ж]ка, гря[д]ка. Якою мовою ти вимовляєш? Зроби висновок.

Запам'ятай!

В українській мові дзвінкі приголосні в кінці та в середині слова вимовляються **дзвінко**. Якщо виникає сумнів, яку букву писати, то слід змінити слово чи дібрати таке споріднене, щоб після невиразного приголосного був голосний, наприклад: *гриб* — *грибок*, *дуб* — *дубок*.

Звук [г] перед глухим приголосним вимовляється як [х].

Вимовляємо

ле[х]ко

кі[х]ті

ні[х]ті

Перевіряємо

легенько

кіготь

ніготь

Пишемо

легко

кігті

нігті

229. 1. Прочитай, правильно вимовляючи дзвінки приголосні у виділених словах.

2. Спиши, підкресли букви, що позначають дзвінки приголосні перед глухими.

Стежка простяглася у високій траві аж до самого лісу. З лісу повівало вогкістю. Легкий вітерець доносив з луків запах свіжого сіна. Швидко наближався вечір.

230. Прочитай слова, правильно вимовляючи дзвінки приголосні перед глухими. Спиши, добираючи з дужок потрібну букву.

Голу(б/п)ка, рі(ж/ш)ки, сли(з/с)ько, зага(д/т)ка, коро(б/п)ка, ні(ж/ш)ки, гру(д/т)ка, тру(б/п)ка, ні(г/х)-ті, гру(б/п)ка, лі(ж/ш)ко, розві(д/т)ка, ле(г/х)ко, прика(з/с)ка, сні(ж/ш)ка.

231. 1. Прочитай приказки й поясни, як ти їх розумієш.

1. Калина хвалилась, що з медом солодка. 2. Кожна жабка своє болото хвалить. 3. Як мед, то ще й ложкою. 4. Ми з тобою, як рибка з водою. 5. Швидко робить, та переробляє довго.

2. Спиши, підкреслюючи букви, що позначають дзвінки приголосні в кінці слів і складів перед глухими. Поясни, як слід вимовляти дзвінки приголосні перед глухими.

232. Прочитай слова, правильно вимовляючи дзвінки приголосні перед глухими. Спиши, добираючи з дужок потрібну букву.

Ягі(д/т)ка, борі(д/т)ка, моту(з/с)ка, ши(б/п)ка, ву(д/т)ка, дорі(ж/ш)ка, ву(зь/сь)ко, бу(д/т)ка, во(г/х)ко,

кни(ж/ш)ка, рі(д/т)кий, ни(з/с)ка ски(б/п)ка, зна-
хі(д/т)ка.

233. 1. Прочитайте слова, зверніть увагу, як вимовляються
глухі приголосні перед дзвінками.

Вимовляємо	Перевіряємо	Пишемо
про[з']ба	просити	просьба
моло[д']ба	молотити	молотьба
боро[д']ба	боротися	боротьба

2. Поміркуйте, чому глухі приголосні вимовляються дзвінко.

234. Прочитай. Спиши, уставляючи пропущену букву.

1. З печі вийняли рум'яні пирі..ки. 2. Лісник добре
знає усі сте..ки лісу. 3. Олені ходили до сті..ка сіна
кожної ночі і проклали на снігу дорі..ку. 4. У дитячому
са..ку сьогодні свято. 5. Молода бері..ка звисила донизу
довгі віти. 6. Данилко виконав мамину про..ьбу.
7. Моло..ьбу закінчили вчасно. 8. На шкільному подвір'ї
ни..ькі сходинки.

235. 1. Прочитай слова. Знайди в кожному рядку «зайве» слово.

1. Книжка, кішка, стежка.
2. Молотьба, боротьба, ходьба.

2. Поясни, чому обрані слова є «зайвими».

236. 1. Прочитай прислів'я та приказки. Правильно вимов-
ляй дзвінкі приголосні перед глухими.

1. Шовкова борі..ка, а розуму рі..ко. 2. Ло..кою моря
не вичерпаєш. 3. Ва..ко в навчанні — ле..ко в бою.
4. Шви..ко говориться, та довго робиться. 5. І від со-
лодких слів буває гірко. 6. Скоро ка..ка мовиться, та не
соро діло робиться.

2. Спиши, уставляючи потрібну букву.

237. 1. Вивчи вірш, запиши його з пам'яті.

МЛИН

— Фу! — фуркоче млин. —
Вас багато, я один.
Та для діток залюбки
Швидко намелю муки.
Чи то з жита, чи з пшениці
Будуть гарні паляниці.

Іванна Блажкевич

2. Підкресли букви, що позначають дзвінкі приголосні перед глухими.

3. Відгадай загадки. Спиши, запиши відгадки. Підкресли у словах букви, що позначають дзвінкий приголосний перед глухим.

1. Два брати через доріжку живуть, а один одного не бачать. 2. Книжки читають, а грамоти не знають.

Суфікс

238. 1. Прочитайте слова.

Вечір, вечорниці, вечеряти, вечірній.

Іскра, іскристий, іскринка, іскрянний.

Квіти, квітка, квітень, квітковий, квітникар.

суффікс —
суфікс

2. Спишіть. Позначте у словах корінь і закінчення. Знайдіть частинки, що стоять між коренем і закінченням.

Запам'ятай!

Суфікс — це частина слова, що стоїть після кореня перед закінченням. Суфікси позначають \wedge . Наприклад: *квітка*, *лісовий*, *вузький*. За допомогою суфіксів творять нові слова.

239. Прочитай вірш. Знайди у виділених словах суфікс.

На хмаринці — **ситечко**,
Там **водичка** сіється.
Де поділось **літечко**?
Щось не розумію я..
Заховалось **сонечко**
У **садочку** з ружами.
Я дивлюсь з **віконечка**:
З ринви **дощик** стружитья.

Неоніла Стефурак

Цікавинка

Учені вважають, що в українській мові понад 400 суфіксів. Суфікси допомагають нам висловити свої емоції й точніше передати думку.

240. 1. Розглянь фотографії. Прочитай слова. Назви в них суфікси. Зроби висновок про те, що позначають ці слова.

Бібліотекар, шахтар, перукар, кухар, маляр, столяр.
Гітарист, флейтист, баяніст, арфіст.

2. Склади з двома словами (на вибір) речення. Речення запиши.

241. Прочитай, поміркуй і доповни речення потрібними словами.

Суфікс — це частина слова, що стоїть після ... і служить для утворення ... слів.

242. Прочитай слова. Утвори від них споріднені за допомогою суфікса *-еньк-* за зразком. Запиши пари слів. Познач суфікси в утвореному слові. Якого значення він надав словам?

Зразок. Зелений — зелен^{енький}.

Старий, великий, товстий, солодкий, круглий, розумний, світлий, повний, гострий.

243. Утвори від поданих слів такі слова, що відповідають на питання *який?* За зразком запиши пари слів. За допомогою яких суфіксів утворилися нові слова?

Зразок. Шахтар — шахтарський.

Хлібороб, село, хмара, шовк, оксамит, літо.

244. 1. Утвори від поданих слів пестливі назви маленьких звірят. Який суфікс ти використаєш?

Тигр, лев, слон, лось, олень, мавпа, лис, вовк, білка, кіт, миша.

2. Утворені слова запиши.

Запам'ятай!

У слові може бути один або кілька суфіксів. Наприклад: добр-**о**-**т**-**а**, напис-**а**-**нн**-**я**.

245. Прочитай слова. Спиши, познач суфікси.

1. Ліки, лікар, лікарня.
2. Друк, друкар, друкарня.
3. Брат, братик, братиків.
4. Мати, матуся, матусенька.

246. 1. Прочитай текст.

Тільки-но зима з лісу, а зяблик уже там. Помітний! Спинка бурувата, грудка червоняста, голова — сіро-блакитна, крильця чорненькі, біленькими смужками облямовані. Дзьобик узимку червоненький, а навесні — синій.

2. Випиши виділені слова, познач корінь, суфікс і закінчення.

247. 1. Прочитайте слова російською та українською мовами й поясніть, чим відрізняється їхня вимова.

учительский — учительський

киевский — київський

городской — міський

польский — польський

сельский — сільський

украинский — український

крымский — кримський

2. Назвіть суфікси у словах. За допомогою чого в українській мові позначається м'якість приголосних звуків на письмі?

248. Утвори від поданих слів споріднені за допомогою суфікса *-ськ-*.

Львів, Суми, Херсон, Севастополь, Глухів, Ніжин, Полтава, Канів.

Львів

Севастополь

249. 1. Перетвори подані словосполучення за зразком. Запиши їх.

Зразок. Подвір'я школи — шкільне подвір'я.

Ліси Карпат, хвилі моря, кордони України, пісні шахтарів, авіалінії Канади, вулиці села.

2. Склади й запиши речення з двома словосполученнями на вибір.

250. 1. Прочитай слова. Поміркуй, чому так називають предмети.

1. Сільниця, цукорниця, хлібниця.
2. Читач, збирач, ткач.
3. Маляр, бунтар, кресляр.

2. Спиши слова, познач у них суфікс.

Цікавинка

Слово *парта* «примандрувало» до нас із Франції. У французькій мові «а пар» означає «окремо», «окреме сидіння». Так називали сидіння для одного чи двох учнів на відміну від довгих лав, якими на той час користувались у школах.

251. Прочитай текст. Випиши виділені слова й познач у них суфікси. Поясни вживання в них знака м'якшення.

У більшості країн пишуть зліва направо.

Справа наліво пишуть жителі **арабських** країн та євреї. Букви в їхніх книжках розміщено рядками, а не стовпчиками, як заведено в **китайському** та **японському** письмі.

За давньою традицією, **австралійських** і **японських** дітей навчають писати і правою, і лівою рукою.

252. 1. Відгадай загадку. Запиши її.

Я у кожній деревинці,
Квітці, **кущику**, травинці.
В класі на уроці мови
Ти побачиш мене в слові.

2. Знайди слова, у яких можуть чергуватися приголосні звуки, підкресли букви, що їх позначають.

3. У виділеному слові познач корінь, суфікс і закінчення.

253. Прочитайте споріднені слова. Знайдіть у словах корінь. Назвіть частини слів, що стоять перед коренем. Поміркуйте, для чого вони потрібні.

Виходити, переходити, заходити, входити, сходити, підходити.

Писати, підписати, виписати, надписати, списати, записати, описати, письмо.

приставка —
префікс

Запам'ятай!

Префікс — це частина слова, яка стоїть перед коренем. Префікс позначають —.

Наприклад: прaліс, зачіпка, віїхати. За допомогою префіксів творять нові слова.

254. 1. Прочитай пари слів. Поміркуй, чим вони відрізняються.

довгий — предовгий	високий — надвисокий
солодкий — пресолодкий	швидкісний — надшвидкісний
глибокий — преглибокий	твердий — надтвердий
мудрий — премудрий	чутливий — надчутливий

2. Якого значення надають словам префікси *пре-*, *над-*?

Цікавинка

В українській мові існує понад сто префіксів. А є мови, наприклад китайська, де суфіксів і префіксів немає.

255. Зміни слова за зразком. Утворені словосполучення запиши.

Зразок. Ділянка при садибі — присадибна ділянка.

Трава при березі, крамниця при дорозі, майданчик при школі, гілка при стовбурі.

256. Прочитай і відгадай загадку. Запиши слово-відгадку й познач у ньому префікс.

Корінь з «підкладки»,
 префікс — з «обшивки»,
 суфікс — з «косинки»,
 А все разом — для книжки.

257. Поміркуйте, про що ця загадка: про закінчення слова чи про суфікси і префікси?

Ми віддавна і віками
 Чесно дружимо з майстрами,
 Які вміють нас так вжити,
 Щоб нові слова створити.

258. 1. Прочитай текст.

У сиву давнину, коли не було ще паперу, замість зошитів використовували **зшиті** міленькі коритця, **залиті** воском. Слова **записували** на них паличками. У спекотну погоду такий «зошит» міг **розтанути**. Стверджують, що свою назву зошит отримав від слова «зошитий» (так тоді вимовляли слово «зшитий»).

2. Випиши виділені слова й познач у них префікси.

259. 1. Прочитай слова. За якими ознаками їх можна об'єднати у групи? Запиши слова у три колонки. Виділи в словах префікси.

Преніжний, заважкий, пречудовий, надвеликий, зашвидкий, милий, надміцний, зависокий, надлегкий.

2. Вивчи вірш. Запиши його з пам'яті. Познач в словах префікси.

Білий сніг, білий сніг
 Прилипає нам до ніг.
 Зліпим бабу снігову,
 Розмалюєм як живу.

Правопис префіксів. Префікси роз-, без-

260. Прочитайте пари слів. Визначте, чим відрізняються слова в кожній парі. Поміркуйте, якого значення надає словам префікс без-.

чистити — розчистити
будити — розбудити
казати — розказати
фарбувати — розфарбувати
писати — розписати
хвалити — розхвалити
хмарний — безхмарний
дощовий — бездощовий
росяний — безросяний
шумний — безшумний
сонячний — безсонячний
зоряний — беззоряний

Запам'ятай!

В українській мові в префіксах *роз-*, *без-* завжди пишеться буква *з*, наприклад: *розказати*, *безшумний*.

261. 1. Прочитай слова.

Порядок, почати, гадати, квітнути, сипати.

2. Утвори від слів спільнокореневі за допомогою префікса *роз-*. Запиши пари слів за зразком.

Зразок. Бити — розбити.

262. 1. Зміни слова за зразком і запиши.

Зразок. Небо без зірок — беззоряне небо.

Поле без меж, життя без турбот, людина без прав, погода без вітру, людина без зброї, тварина без захисту, текст без змін.

2. З двома словосполученнями (на вибір) склади речення.

263. 1. Прочитайте текст. Спишіть. Позначте префікси у словах.

Як багато може розповісти людині природа! Вона говорить предивною мовою барв і відтінків, щедро роздає людям свої плоди.

2. Обміняйтеся зошитами із сусідом по парті й перевірте одне в одного правильність запису та виконання завдання.

264. Скажи одним словом. У словах визнач префікс.

1. Розпорядок уроків. 2. Людина, яка добуває секретні відомості. 3. Розчин солі, яким заливають огірки. 4. Відсутність хмар. 5 Довге перебування без сну, неспання. 6. Відсутність державної влади.

265. За допомогою префіксів утвори антоніми до поданих слів за зразком і запиши.

Зразок. Водний — безводний.

Людний, грамотний, відповідальний, сніжний, сердечний.

266. Прочитай текст. Випиши слова з префіксами. У виписаних словах познач префікси.

Ростуть над ставком дві струнки, високі берези. Розпустили берези зелені віти. Віє вітер, розгойдує, розчісує їх. Тихо шелестять листям деревця. То вони про щось розмовляють.

Похолодало. Прийшла до берізок осінь. Принесла їм золоті стрічки. Сміється до беріз сонечко, а берізки безрадісні. Незабаром зима.

267. Прочитайте слова. Простежте, перед якими буквами вживається префікс з-, а перед якими с-.

злетіти	скосити
звільнити	спалити
здружити	створити
зшити	сфотографувати
згоріти	сховати
зробити	сказати

Запам'ятай!

У словах української мови вживається префікс з-: зробити, здолати, зчепити. Префікс с- пишеться лише перед літерами к, п, т, ф, х: сказати, спитати, стримати.

268. 1. Уважно прочитай вірш. Поміркуй, у яких словах с- префікс, а в яких — частина кореня.

Смагляву суничку
Склювала синичка.
— Суничка солодка? —
Спитала сорока.
— Солодке сало, —
Синичка сказала.

Марійка Підгірянка

2. Спиши вірш, у словах познач префікс.

269. Прочитай слова. Утвори від них спільнокореневі за допомогою префікса з-(с-) за зразком і запиши.

Зразок. Різати — зрізати.

Кипіти, бігати, купатися, піймати, варити, хотіти, темніти.

270. 1. Прочитай слова. У які групи їх можна об'єднати?

Снігопад, стеля, стерти, спитати, склеїти, сріблястий, сьогодні, стежка, схилити, створити.

2. Запиши слова у дві колонки. Познач у словах префікси.

271. Прочитай текст. Добери до тексту заголовки. Спиши, додаючи замість крапок префікс з- або с-.

Якщо дружити зі стежкою, вона багато цікавого розповість. Тетянка вийшла на ганок, а стежка неначе взяла її за руку й повела за собою. Гарбуз та гарбузиха з гарбузенятами ..ховалися під лапатим листям — щоб сонце не ..пекло. Зелений огірочок ..котився з грядки на стежку. Соняхи ..хилили свої золоті голівки. Квасоля ..висає над городиною: «А що тут робиться?».

272. Перекладіть подані словосполучення українською мовою. Перекладені словосполучення запишіть, позначте префікси.

Сдать книгу, спилить дерево, сбежать с горки, спаять детали, сшить платье, сломать игрушку, схватить за руку, смыть краску, сказать правду, сбить с ног, стереть пыль, сдружиться с однокласниками, снести дом, сформировать команду.

273. 1. Від поданих слів утвори за допомогою префіксів з-, с-, роз- спільнокореневі слова. Утворені слова запиши. Поясни правопис префіксів. Чи кожним префіксом можна утворити нове слово?

Кинути, плести, сипати, дивитися, лити, дати.

2. Вивчи вірш. Запиши його з пам'яті. У словах познач префікси.

Пахучі фіалки зростали привітні
й на радість хорошій людині розквітли.

Наталія Малащук

274. Прочитайте слова. Які звуки позначають букви *я, ю, є, ї*? Зверніть увагу, який знак ужито після префіксів.

об'ява	з'юрбитися	з'єднати	об'їхати
з'явитися	з'юрмитися	роз'єднати	з'їсти

275. Прочитайте слова, що записані російською та українською мовами. Пригадайте, що в російській мові позначає літера *ъ* і що відповідає цій літері в українській мові.

разъезд	роз'їзд
объединение	об'єднання
объявление	об'ява

Запам'ятай!

В українській мові після префіксів, що закінчуються на приголосний, перед *я, ю, є, ї* на письмі ставиться апостроф.

276. Прочитай слова. Яким знаком на письмі позначається така вимова в українській мові? Спиши слова, познач префікси.

Без'язикий, роз'єднати, роз'їдати, в'їжджати, роз'яснювати, з'їжджати, об'їзний, з'юрбитися, в'їзний.

Цікавинка

Слова *цирк* і *циркуль* — родичі. У перекладі з латинської мови слово «циркуль» означає «коло». Звідси й *цирк* зі своєю круглою ареною, і *циркуль* — прилад для креслення кола.

277. 1. Прочитай прислів'я. Спиши. У словах з апострофом познач префікс.

1. Готовеньке й кішка з'їсть. 2. Щастя з нещастям на одних санях роз'їжджають. 3. Розжалобився, як

вовк над поросям: з'їв та й плаче. 4. Як поїдеш в об'їзд, то будеш і на обід, а як навпростець, то ввечері. 5. Воду з вогнем не з'єднати. 6. Знає кіт, чиє сало з'їв.

2. Придумай ситуації, у яких можна вжити ці прислів'я.
3. Які прислів'я відповідають таким малюнкам?

278. До поданих слів добери слова з протилежним значенням і запиши слова парами за зразком.

Зразок. Від'їхати — під'їхати.

Виїхати, об'єднати, зв'язати.

279. Прочитай слова. Поміркуй, за якою ознакою їх можна розподілити на дві групи. Запиши слова у дві колонки.

В'ється, роз'їзний, перемир'я, солов'ї, під'їзд, в'юн, з'явиться, об'їхати, роз'яснення, кав'ярня, з'їдять, хлоп'ята.

280. Прочитай загадки, відгадай їх. Спиши, підкресли слово, у якому апостроф ставиться після префікса.

1. У кого кам'яна сорочка?
2. У двох матерів по п'ятеро синів.
3. Не розбивши горщика, не з'їси кашки.
4. Не їсть і не п'є, а ходить і б'є.

281. 1. Поєднай слова із частинками, що в дужках. Чи скрізь утворилися нові слова? Устав, де можливо, між частинками та словами інші слова.

(на) писати	(на) даху
(за) співати	(за) школою
(з) чистити	(з) братом
(від) їхати	(від) подруги

предлог —
прийменник

2. Поміркуй, чому в одних випадках частинки зі словами пишемо разом, а в інших — окремо.

282. Спиши, розкриваючи дужки. Познач префікси.

- Чого (з) ганчірками весь клас?
- За чистоту змагання (в) нас!
- Ну, а чого так (роз)кричались?
- Бо ми (за) тишу вже змагались.

Грицько Бойко

283. Спиши, розкриваючи дужки. Поясни, префіксами чи прийменниками є слова в дужках.

(За) пагорком (в) долині,
Як вийти (за) село,
(В) живій криниці б'ється
Прозоре джерело.
І хлібороби (в) спеку
(До) нього часто йдуть.
А джерело радіє,
Що (з) нього воду п'ють.

Микола Сингаївський

Запам'ятай!

Між голосними, щоб уникнути збігу, вживається прийменник **в**. Наприклад: *намалювала в альбомі.*

Якщо слово закінчується на приголосний, а наступне починається з приголосного, то між ними вживається прийменник **у**. Наприклад: *написав у зошиті.*

Якщо слово закінчується на голосний, а наступне слово починається з приголосного, то між ними вживається прийменник **в**. Наприклад: *намалювалав зошиті.*

284. 1. Спиши, розкриваючи дужки.

Відпочивав (у/в) парку, відпочивала (у/в) парку, буква (у/в) алфавіті, хворий (у/в) лікарні, прочитав (у/в) журналі, прочитала (у/в) журналі, приїхала (у/в) аеропорт, приїхав (у/в) місто, постукав (у/в) двері, кісточка (у/в) апельсині, велосипед (у/в) гаражі.

2. Поясни написання прийменників.

285. 1. Прочитай і відгадай загадки. Запиши одну загадку з пам'яті. Підкресли прийменники.

1. Без рук, без ніг, а пнеться на батіг. 2. Коло бабусі сидить дід у кожусі, проти печі гріється, без водички миється. 3. Під хвоєю ховаються, листям укриваються, шапки одягають, дощичку чекають. 4. Без рук, без ніг, а у воді плаває.

2. Поясни вживання прийменників.

286. 1. Спиши, розкриваючи дужки.

Гуляв (у/в) садку, гуляла (у/в) садку, поглянув (у/в) кімнату, поглянула (у/в) кімнату, прочитав (у/в) підручнику, прочитала (у/в) підручнику, купила (у/в) аптеці, купив (у/в) супермаркеті, постукав (у/в) віконце, плаває (у/в) озері.

2. Познач префікси у словах.

Написання слів типу *серце, сонце, чесний*

287. 1. Прочитай слова російською та українською мовами.

позд <u>н</u> о	пізно
радост <u>н</u> о	радісно
област <u>н</u> ой	обласний
счаст <u>л</u> ивый	щасливий
серд <u>ц</u> е	серце
сол <u>н</u> це	сонце

2. Поміркуй, у якій мові слова пишуться так, як вимовляються.

288. Прочитай і скажи, чи потрібно вставляти букви *т, л* замість крапок.

Щас..ливий той, хто виховав у дитинстві жагу пізнання й зберігає її впродовж цілого життя. 2. Восени со..нце ще довго сяє на ясному небосхилі, та воно вже не таке гаряче, як улітку.

Запам'ятай!

В українській мові у словах *кістлявий, хвастливий, пестливий* звук [т] вимовляється, а на письмі передається буквою *т*.

289. 1. Прочитай. Запиши словосполучення за зразком.

Зразок. День, коли світить сонце, — сонячний день.

Канікули на тиждень. Праця, яка приносить користь. Газета області. Людина, яка відчуває щастя. Гість, який прийшов пізно. Людина, яка робить по совісті. Дівчинка, яка хвастається.

2. Склади з одним словосполученням (на вибір) речення.

290. 1. Прочитай прислів'я і поясни, як ти їх розумієш.

1. Сонця в мішок не зловиш. 2. Щасливому по гриби ходити, а нещасливому — у лісі блудити. 3. Хоч бідний, та чесний.

2. Запиши одне прислів'я з пам'яті. У якій ситуації його можна вжити?

291. Прочитай. Переклади українською мовою. Переклад запиши.

1. Совершить хорошее дело никогда не поздно. 2. Самый счастливый человек тот, кто дарит счастье другим людям. 3. Честный человек всегда выполняет свои обещания.

Цікавинка

Найперший у світі буквар з'явився в Англії. Він був написаний латинською мовою.

292. Спиши, змінюючи слова в дужках або добираючи споріднені.

На тому (тиждень), виписати (область) газету, у цей (радість) день, (щастя) звістка, дитячі (радість) оченята, раділи (сонце) дню.

293. 1. Поєднай слова двох колонок так, щоб утворилися словосполучення з поданих слів. Утворені словосполучення запиши.

добре	пізно
прийти	людина
обласне	серце
радісна	вітерець
чесна	телебачення
пестливий	зустріч

2. З одним словосполученням (на вибір) склади речення. Речення запиши.

Відсутність подвоєння в словах типу *клас, група, колектив*

294. Прочитай слова російською та українською мовами.

суффикс	суфікс
телеграмма	телеграма
касса	каса
класс	клас
аллея	алея
пассажир	пасажир
троллейбус	тролейбус
коллектив	колектив
суббота	субота
группа	група

2. Спиши українські слова й запам'ятай їхній правопис.

Зверни увагу

що в українській мові, на відміну від російської, звуки не подовжуються і на письмі не позначаються двома однаковими буквами.

295. Прочитай. Переклади українською мовою. Перекладені словосполучення запиши.

Коллективный труд, группа детей, троллейбусный парк, поздравительная телеграмма, ехать по шоссе, плавательный бассейн, железнодорожная касса.

Россия — Росія
российский —
російський

* *Поздравительная* — привітальна, *железнодорожная* — залізнична.

296. Прочитай, прислухайся до вимови слів, які потрапили в українську мову з інших мов.

Вілла, ванна, тонна, брутто, нетто, канна.

Запам'ятай!

Вілла, ванна, тонна, брутто, нетто, канна — це **винятки**. Під час вимови цих слів приголосні звуки подовжуються, а на письмі передаються двома однаковими буквами. Ці слова слід запам'ятати.

297. Від слів *пасажир, клас, субота* утвори слова, що відповідають на питання *який?* Склади й запиши речення із цими словами.

298. Прочитай, спиши. Запам'ятай правопис виділених слів.

1. **Канна** — це декоративна рослина з великими червоними квітами. 2. **Брутто** — це вага товару з упаковкою. 3. **Нетто** — це маса товару без упаковки. 4. **Вілла** — це розкішна дача за містом або будинок-особняк із садом навколо.

РЕЧЕННЯ І ТЕКСТ

Речення. Види речень за метою висловлювання

299. Прочитай. Випиши речення, у яких про щось запитується.

Що ти знаєш про петрушку? Чи знаєш ти, з якої країни вона прийшла до нас?

Про користь петрушки відомо із часів Стародавньої Греції. Греки бачили, як петрушка діє на людину — знімає втому і зміцнює сили. За це її й шанували. Про неї говорилося в книжках, її вирощували в садах. З неї плели вінки для героїв і переможців Олімпійських ігор.

Запам'ятай!

Речення виражає закінчену думку.

В українській мові, як і в російській, речення розрізняються за метою висловлювання. Вони бувають розповідні, питальні, спонукальні.

Речення, у якому про щось розповідається, називається **розповідним**.

Речення, у якому про щось запитується, називається **питальним**.

Речення, у якому виражається спонукання до дії, називається **спонукальним**.

300. Спиши речення, доповнюючи їх.

Речення називається розповідним, якщо в ньому...
Якщо в реченні про щось запитується, це... Речення називається спонукальним, якщо в ньому...

301. 1. Розглянь фото тварин. Прочитай запитання. Використовуючи слова з довідки, дай розгорнуті відповіді на запитання й запиши їх.

- Яку тварину називають «кораблем пустелі»?
- Кого називають «царем звірів»?
- Який найменший птах на Землі?
- Як називається сумчастий ведмідь Австралії?

Д о в і д к а. Коала. Колібрі. Верблюд. Лев.

2. Якими реченнями є твої відповіді — розповідними, питальними чи спонукальними?

302. 1. Прочитай віршик. Підкресли звертання. Яке це речення за інтонацією?

Червонясті полунички,
Не ховайте свої личка!
Під кущами у саду
Всіх до одної знайду.

Ганна Світлична

2. Випиши спонукальне речення.

303. Прочитайте текст. Перетворіть розповідні речення на питальні. Побудуйте із сусідом по парті діалог: один запитуватиме, інший відповідатиме.

Сплюшка — це така маленька сова. До людини вона ставиться з великою довірою. Декому навіть вдається погладити її, коли вона на гнізді сидить. Сова-сплюшка навдивовижу корисна пташка. Скільки поїдає комах-шкідників — не злічити!

304. Прочитай текст. Добери до тексту заголовок. Спиши. Зверни увагу на розділові знаки в кінці речень. Які речення спонукальні, розповідні, питальні?

Їжачок жив край горбоду. Під розлогим кущем калини була в нього глибоченька й тепла нірка. У ній їжачок літував і зимував. Там і двійко діточок собі завів. Маленьких? Ні, ще менших, розміром з березовий листочок. Дізналася про нірку лисиця. А доберуся, думає, до їжачків м'якеньких, поки старого їжачка поряд не буде. Та батько був поряд і прогнав злодійку. Не лізь, хитра, до малечі!

Цікавинка

Антарктида — крижаний континент — не належить до жодної країни світу. Тут заборонено будь-які військові заходи. Це континент миру!

305. 1. Прочитай розповідні речення. Перетвори їх на питальні й спонукальні.

Не можна чіпати пташенят у гніздечку. Якщо дратувати собаку, можна наразитися на небезпеку.

2. Утворені речення запиши.

Розділові знаки в кінці речень

306. Прочитайте і скажіть, у якому реченні висловлено повідомлення, а в якому — запитання.

Жучок полетів до ставка.

Товста жаба та п'ятеро жабенят сиділи на лататті.

— А коли ви збираєтесь відлітати? — запитав жу-чок.

— Відлітати? Ква-ква! Які дурниці! Ми взимку ляжемо спати на самому дні, у себе вдома, у м'якому мулі. Правда, дітки?

Оксана Іваненко

Російською мовою

разделительные знаки

вопросительный знак

восклицательный знак

точка

Українською мовою

розділові знаки

знак питання

знак оклику

крапка

Запам'ятай!

У кінці розповідних і спонукальних речень ставиться **крапка**. Якщо речення вимовляється з особливим почуттям радості чи захоплення, то ставиться **знак оклику**. У кінці питальних речень ставиться **знак питання**.

307. Прочитай текст. У кінці яких речень стоїть знак питання? Знайди спонукальне речення. Який розділовий знак стоїть у кінці цього речення? Спиши речення останнього абзацу.

Хто з нас не любить книжку? А колись давно на світі не було книжок, бо ще не вміли їх робити. Писали малюнками на камінцях, стінах печер. Кожен малюнок

означав якесь слово. Азбуку для українців склали тисячу років тому два болгарські брати — Кирило і Мефодій.

Люби книжку! У ній мудрість і краса, знання і сила думки.

308. 1. Прочитайте текст.

Що можна робити з криги? З давніх-давен ескімоси будують собі зі снігу та криги домівки. Не так давно стало популярним мистецтво крижаних скульптур. На Алясці щорічно проводять фестивалі і навіть чемпіонати з крижаного мистецтва. Ось які цікаві подарунки дарує нам зима!

2. Які речення є в тексті? Поставте запитання до цих речень. Запишіть запитання. Обміняйтеся зошитами із сусідом по партії й перевірте одне в одного правильність виконання завдання.

309. 1. Прочитай уривок вірша «Жива природа». Чому хлопчик зробив висновок, що Петрова не любить природу? Прочитай текст виразно, намагаючись передавати почуття героя. Звертай увагу на розділові знаки в кінці речень.

Ну, що тут удієш?
І як тут не сердься?

В моєму пеналі
Петрова пасеться!
Он гумку взяла,
Олівець он червоний —
Сусідці по парті
Хіба заборониш?
Мені ж і не шкода, —
Якби повертала!
Та скоро залишуся я без пенала.
І ось в понеділок —
Не втерпілось далі —
Я живності трохи
Приніс у пеналі.
Там три черв'яки
І жучок в нагороду...
А бачте:
Петрова не любить природу!

Михайло Яснoв

2. Як ти розумієш значення вислову «в пеналі пасеться»? Прочитай речення із цим висловом ще раз. Як можна сказати про дії Петрової по-іншому? Перекажи описану історію своїми словами.

310. Прочитай речення з різною інтонацією. Які розділові знаки можна поставити в кінці речень?

1. Небо знову запнулося хмарами 2. Дороги веселі плывуть повз оселі 3. Тополі сині роси обтрушують з віт.

311. Спиши текст. Поясни розділові знаки в кінці речень.

З якою швидкістю людина може писати? Виявляється, що у звичайних умовах швидкість письма дорослої людини становить 15—20 слів на хвилину. Але слід не забувати, що написане нами буде читати інша людина, тому письмо має бути чітким і охайним. Будь уважним, коли щось пишеш!

Звертання. Розділові знаки при звертанні

312. 1. Прочитай вірш з урочистою інтонацією. Знайди в тексті вірша звертання. Спиши вірш, виділяючи комами звертання.

Дай знання нам школо-мати
Найсильнішу зброю в руки.
Вчи нас зло перемагати
І в душі повік тримати
Світло правди і науки.

Галина Чорнобицька

обращение —
звертання
запятая — кома

2. Поміркуй, що автор називає зброєю. Поясни свою думку.

Запам'ятай!

Звертання — це слово чи кілька слів, які називають того, до кого звертаються. Звертання в реченні **виділяються комою**. Якщо звертання стоїть на початку речення, кома ставиться після нього, якщо в кінці — перед ним. Якщо звертання стоїть у середині речення, кома ставиться з обох боків. Коли звертання вимовляється з підвищеною інтонацією, після нього ставиться знак оклику.

313. Прочитай речення. Перебудуй їх так, щоб з'явилися звертання. Запиши речення, постав потрібні розділові знаки.

Люди бережуть любов до свого рідного краю. Білий сніжок щедро вкриває землю. Сонце виходить із-за хмари. Дощик напуває землю вологою.

314. 1. Прочитай жартівливий вірш «Собаче листування», знайди в тексті речення зі звертанням. Поясни розділові знаки в цих реченнях.

Пес до пса написав:

— У тебе, псе,
Добре все?

Бо мені в будці
Миші шкребуться.

Відписав

Пес до пса:

— У мене, псе,
Чудово все.

Тобі ж, небоже,
Кіт допоможе.

Іван Андрусяк

2. Прочитайте вірш у парі. Виділяйте голосом звертання.

315. 1. Напиши новорічну листівку своєму товаришу з привітанням і побажаннями. Не забудь назвати того, до кого звертаєшся.

2. Прочитай уривок з казки. Знайди звертання. Випиши речення зі звертанням, виділяючи звертання комами.

Котиться Колобок, а назустріч йому Вовк біжить. Побачив Колобка і говорить:

— Колобочку я тебе з'їм!

А Колобок йому відповідає:

— Не їж мене Вовче я тобі краще пісеньку заспіваю.

Головні та другорядні члени речення. Зв'язок слів у реченні

316. Прочитай вірш. Які речення за метою висловлювання є в тексті вірша? Знайди звертання. Поясни розділові знаки в кожному реченні. Спиши вірш.

Зимонько, де ти?
Намети замети.
Ми тебе стрічатимем
З лижами й санчатами.
Грицько Бойко

Члени предложения Главные члены предложения Второстепенные члены предложения Подлежащее Сказуемое	Члени речення Головні члени речення Другорядні члени речення Підмет Присудок
---	--

Запам'ятай!

Слова є членами речення.

Головні члени речення — це підмет і присудок. **Підмет** означає, про кого або про що йдеться в реченні, відповідає на питання *хто? що?* і в реченні підкреслюється однією рискою. **Присудок** означає дію підмета, відповідає на питання *що робить? що робив? що робитиме?*, у реченні підкреслюється двома рисками. Наприклад: Сніг пішов уночі.

Другорядними називають члени речення, які пояснюють головні й відповідають на питання *який? коли? де? куди? кого? як?* тощо.

317. Прочитай. Постав питання до кожного члена речення. Спиши. Підкресли головні члени речення.

Зима. Навколо білють сніги. Мороз розмалював вікна. Дерева стоять як у казці. Сніг укрит кожну гілочку м'якою шубкою.

318. Розгляньте малюнок. Складіть розповідь, використовуючи звертання. Запишіть розповідь.

319. Побудуйте між собою розмову, запросіть одне одного на прогулянку в зимовий день. Запропонуйте улюблені зимові розваги.

320. Склади й запиши речення, у якому підметом буде слово *діти*, а присудком — *грають*. Підкресли головні члени речення.

321. Розглянь, як зв'язані між собою слова в реченні.

Учні повісили в садку невеличкі годівниці.

що зробили?

учні повісили

де?

повісили в садку

що?

повісили годівниці

які?

годовниці невеличкі

322. Спиши речення. Постав запитання до кожного члена речення. Покажи зв'язок слів у реченні, з'єднуючи їх за допомогою стрілок.

Сніг пішов уночі. На ранок зима намела кучугури. Ліс укrywся білою ковдрою. Зайчик шукає в снігу щось поживне. Лісники розкладають для зайців вінички.

323. 1. Прочитай текст, спиши. Постав запитання до кожного члена речення.

Маленьке сіреньке кошенятко загубилося на вулиці. Настав вечір. Злякалося кошенятко. Маля притулилося до куща й тремтить.

Зі школи верталася маленька Наталочка. Вона взяла кошеня й понесла додому. Пригорнулося кошенятко до дівчинки й замуркотіло.

За Василем Сухомлинським

2. Підкресли головні члени в кожному реченні.

Зв'язок слів у реченні

324. 1. Складіть речення за поданим початком і запишіть їх.

Мар'янка і Дмитрик знайшли (кого?) Воно (як?) ... пиццало. Діти забрали (кого?) ... (куди?) Мама (де?) ... (що зробила?) ... крильце. (Коли?) ... крильце зажило. Діти випустили (кого?) ... (куди?)

2. Підкресліть головні члени в кожному реченні.

325. Спиши текст, уставляючи пропущені букви. Постав запитання до кожного члена речення.

Підморозило. Тонен..кий, прозорий л..одок вкрив невеликі озерця, калюжі. Морозец.. приємно пощипує щоки. Лед..-лед.. риплят.. сніжинки під ногами. Чудовий зимовий ранок.

326. Прочитай вірші. Один з них (на вибір) запиши. Підкресли головні члени речення. Усно постав питання до другорядних членів речення.

Сплять ведмеді в теплих лігвах.
Сосни в інею застигли.
І під кригою на дні
Сплять у річці окуні.

Наталя Забіла

Стрибають прудко білочки
На соснах угорі.
Напутрились* на гілочках
Поважні снігурі.

Наталя Забіла

**Напўтритися* — надуться.

327. 1. Спиши текст. Добери до тексту заголовок.

Узимку ведмеді залягають у барлоги. Старанно і вміло готують вони в лісовій гущавині ці зимові лігвиська. Ведмеді вистилають своє житло лісовим мохом, запашною хвоєю.

2. Постав питання до кожного члена речення. Підкресли головні члени речення.

328. 1. Прочитай текст. Добери до тексту заголовок. Спиши. Підкресли головні члени в кожному реченні.

Клен цілу зиму спав. Крізь сон він чув завивання хуртовини. Холодний вітер гойдав його віти. Та ось одного сонячного ранку Клен відчув тепле й лагідне повітря. Прокинувся Клен. До нього прилинув теплий весняний Вітер. Клен зітхнув, розправив плечі. Зазеленіли бруньки. Уже йде весна-красуня!

За Василем Сухомлинським

2. Поміркуй, чому автор написав слова *Клен* і *Вітер* з великої літери.

Складне речення

329. Прочитайте текст. Визначте головні члени речення. У яких реченнях декілька головних членів речення? Запишіть речення з кількома головними членами і підкресліть.

Узимку плакуча верба турбується про продовження свого роду. Вона сіє у сніг свої косиці-гілочки. Дмухне вітер, відламає приморожену тонку галузку, пошпурить її в сніг, а верба й радіє.

Є надія, що навесні галузка притулиться до вогкої землі й пустить коріння. З гілочки виросте нове деревце.

За Євгеном Шморгуном

Запам'ятай!

Речення, яке складається з кількох частин, називається **складним**. Частини складних речень з'єднуються словами *і, а, бо, але, що, щоб, коли, тому що, який, як* та іншими. Наприклад: *Багато прекрасних речей створили українські гончарі зі звичайної глини, яку вони називали святою землею.*

Перед словами, які з'єднують частини складного речення, ставиться **кома**.

330. Прочитай текст. Розкажи, які речення прості, а які — складні.

СТРУМОЧОК

Я біжу собі узліссям, щоб утамувати спраглих. У літню спеку звірі йдуть до мене пити водицю, а притомлені люди відпочивають біля мене. І я радію. Хлюпочу на радість людям і звірям. Навколо мене панує щастя й гарний настрій.

331. Прочитай вірш. Скажи, яке речення просте, а яке — складне. Поясни, чому ти так вважаєш.

— Розкажіть, журавлі,
Як на дальній землі
Зимували?

— Ми в казкових гаях
Все по рідних краях
Сумували.

Платон Воронько

332. 1. Від простих речень утвори складні за допомогою слів *бо, коли, але, тому що*.

1. Слід піклуватися про бабусю й дідуся. 2. Я обов'язково поїду в гості до бабусі. 3. Пригріває весняне сонечко. 4. Ластівки літають за вікном. 5. Сьогодні я привітаю подругу.

2. Утворені складні речення запиши. Між частинами складних речень постав коми.

333. 1. Прочитай текст. Знайди складні речення. Назви слова, що з'єднують частини складного речення.

Чого тільки не буває на світі! Коник чує ногами, бо там у нього органи слуху. А один африканський ящір такий страшний, що навіть у шлунку в нього є зуби. У шишкарів пташенята з'являються на світ у січні, коли надворі лютують морози.

2. Випиши слова, що з'єднують частини складного речення.

Запам'ятай!

Частини складного речення можуть з'єднуватися тільки **інтонацією**. Між цими частинами ставиться **кома**. Наприклад: *Шелестить пожовкле листя по діброві, гуляють хмари* (Т. Шевченко).

334. Прочитай текст. Визнач головні члени речення. Усно поділи складні речення на частини. Зверни увагу на розділові знаки.

Припустився дощик. Він роздає свої краплі всьому живому. Зраділи лісові квіти, повеселішали пташки. Дзвіночки підняли голівки до дощової хмари. Дятлик застукотів по корі всохлого дуба. Усі радіють дощику.

335. 1. Спиши текст. Підкресли головні члени речення.

Тихо. Надвечір'я. Спить на подвір'ї жито в снопах. Сплять чорнобривці. Сплять горобці у стрісі. Спить і лелека на одній нозі. Це я вже давно помітив що цілу весну й літо наш лелека спить на одній нозі (За М. Вінграновським).

2. У складному реченні визнач слово, що поєднує частини. Постав розділові знаки.

336. 1. Прочитай речення.

1. Ми такий збудуємо дім щоб сміялося сонце в нім (М. Познанська). 2. Сонце піднялося вгору і туман розвіявся (Ю. Збанацький). 3. Шумить і хвилюється Київ і сонце сміється з висот. (В. Сосюра). 4. Я люблю як у вечірній час сопілка заспіває переливна (М. Рильський).

2. Спиши, постав коми між частинами складних речень.

337. Спиши, підкресли звертання.

Питався кульбаба-онучок
в бабусі:

«Чому, я бабусю,
кульбабою звуся?

Чому не кульхлопчик чи навіть
кульвнучок?

Таке от питання давно мене мучить»

Бабуся білява кульбабі-онучку
Всміхається щиро, бере його ручку:
«Ідемо, маленький, пора вже обіду,
Спитаємо разом
в кульбаби-кульдіда!»

Юлія Смаль

338. Прочитай речення. Розкажи, які з них прості, а які — складні. Доведи свою думку.

За селом стоять три скирти сіна. У вечірніх сутінках вони вже не схожі на себе, а виглядають як великі кораблі з ліловими вітрилами. Пливуть вони в безбереговому океані.

А коли настає ніч, скирти чорніють і непорушно дивляться на наші хати.

339. 1. Поділи текст на речення й запиши. Постав розділові знаки в кінці речень.

Як чудово пахнуть квіти Найзапашніша на земній кулі квітка росте в Америці Це мексиканський кактус Його пахощі подібні до запаху ванілі Їх можна відчутти на кілометровій відстані А які квіти любила ти

2. Поясни правопис великої літери в словах тексту.

340. Перестав рядки так, щоб вийшов віршик. Віршик запиши. Підкресли підмети й присудки.

В лузі дощик із квіток
простяглись барвисті стрічки.
У долину, аж до річки,
кольоровий сплів вінок.

341. Склади 2—3 питальних речення, які б починалися словами *хто, який, скільки, звідки*. Запиши їх.

342. Спиши. Підкресли підмети й присудки. Між частинами складних речень постав коми.

1. Додому я приїхав пізно, коли вже місяць росив на ясени вологе срібло (*М. Стельмах*). 2. Сміється сонце з небозводу, кудись хмарки на конях мчать (*П. Тичина*). 3. В небі місяць лине одцвітає вечір в лузі на калині соловей щебече (*В. Сосюра*). 4. Сичі в гаю перекликалились та ясен раз у раз скрипів (*Т. Шевченко*). 5. Спіють яблука і зріє виноград стигнуть сливи золотисті (*М. Терещенко*).

343. Опиши свою школу за поданим планом.

Де знаходиться твоя школа?

Які дерева й квіти ростуть біля школи?

Які у твоїй школі є кабінети?

Чи є у твоїй школі бібліотека, спортивний зал, ігровий майданчик, їдальня?

Чим тобі подобається твоя школа?

344. Дай відповіді на питання.

1. Які бувають речення за метою висловлювання?

2. Як поділяються речення за будовою?

3. Що таке звертання? Як звертання відокремлюється на письмі?

4. Які ти знаєш головні члени речення? Як слід підкреслювати підмет і присудок?

5. Як зв'язані між собою частини складного речення?

345. Прочитай два записи і спробуй визначити, чим вони відрізняються.

1. Як чудово в лісі! Дятел бадьоро стукотить по дереву. Він не вміє співати. Замість пісні птах вистукує дзьобом.

2. Лисиця — відомий усім хижак. Курчатка народжуються жовтенькі, круглі, як кульбабки. У саду вже осінь.

Запам'ятай!

Пов'язані за змістом речення утворюють **текст**.

У тексті кожне наступне речення продовжує і доповнює те, про що було сказано в попередньому. Казка, повідомлення, оповідання, вірш — це тексти.

346. Прочитайте про лікаря Айболить. Пригадайте, хто написав цю казку. Доведіть, що ви прочитали текст. Усно пронумеруйте речення. Поміркуйте, чи можна поміняти їх місцями. Чому?

Був собі лікар Айболить. До нього приходили лікуватися черепахи, лисиці й кози, прилітали журавлі й орли. Одного разу привели до лікаря ведмежатка, якого бджола вкусила в ніс. Айболить помазав ніс чарівною маззю, і ніс перестав боліти.

347. 1. Прочитайте текст. Поміркуйте, чому його складно читати.

Одного разу хлопчик купався в морі та заплив далеко від берега із часом він втопився і почав тонути раптом поряд опинився дельфін він підхопив хлопчика і почав носом підштовхувати його до берега.

2. Поставте крапки в кінці кожного речення. Текст запишіть. Обміняйтеся зошитами із сусідом по парті й перевірте одне в одного правильність виконання завдання.

348. 1. Прочитай уважно текст. Добери заголовок і спиши текст.

Казка живе на світі стільки, скільки й людство. Спочатку люди складали казки і розповідали їх в усній формі. Подорожніх, які мандрували від одного поселення до іншого, господарі запрошували переночувати і завжди просили розповісти щось цікаве. Мандрівників тих звали баянами. З тих старовинних розповідей і народилися казки.

2. Поясни правопис виділеного слова.

Запам'ятай!

У кожному тексті є тема — те, про що в тексті розповідається.
Заголовок часто називає тему оповідання чи вірша. У різних текстів може бути одна тема.

349. 1. Прочитай вірші, чітко вимовляючи звуки, позначені буквою *щ*.

Вимив дощик рідне поле
Нам на втіху.
Після дощук навколо
Тихо-тихо...

Грицько Бойко

Скаче дощик по долині —
Зупинився на стежині...
Із сонечком подружився...
У веселку перелився.

Богдан Чепурко

Крапа дощик-
накрапайчик,
Барабанить в барабанчик.
Бубонить у бубонець,
Щоб усі йшли у танець.

Тамара Коломієць

У слона болить нога.
Слон сьогодні шкутильга:
Гостював комар у нього,
Наступив йому на ногу.

Грицько Бойко

2. У яких текстах одна тема? Назви її. У якого вірша інша тема? Спиши цей текст. Визнач його тему.

Цікавинка

Слово *текст* у перекладі з латинської мови означає «тканина», «сплетіння», «з'єднання». Зрозуміло, чому давні вчені назвали об'єднання слів і речень текстом.

350. 1. Прочитай речення й склади з них текст. Добери заголовок. Запиши текст. Визнач його тему. Пригадай, чим закінчилася казка.

Пішов кіт у ліс і зустрів там лисицю. Коли кіт став старий і вже не міг ловити мишей, хазяїн прогнав його з двору. Лисиця стала називати свого чоловіка паном Коцьким. Побралися вони і стали жити разом.

2. Склади текст про випадок на річці (4—5 речень) і запиши його. Добери заголовок. Уживай слова: *хлопчики-рибалки, легенький човник, сильний вітер, високі хвилі, холодна вода, сміливий собака Джек, щасливий порятунок.*

Розвиток мовлення

351. 1. Розглянь малюнок. Дай малюнку назву. Склади текст (4—5 речень), використовуючи слова і словосполучення: *бібліотека, книголюби, читачі, обговорюють прочитане, познайомилися з новою казкою, користуватися бібліотекою, читальна зала, книжкові полиці.*

2. Запиши складений текст. Усно визнач його тему.

Типи текстів

Запам'ятай!

Текст може бути поділений на три основні частини: початок, або **зачин**, середню — **основну частину** і кінцеву частину, або **кінцівку**.

352. 1. Прочитай текст.

Песик і віслючок мандрували разом.

Коли обом захотілося їсти, віслючок при дорозі почав скубти травичку, а песик попросив у віслючка хліба, який він ніс на собі в кошику. Але віслючок хліба не дав, а порадив песику їсти траву.

Аж раптом з лісу вибіг величезний вовк і погнався за віслючком. Віслючок благав допомоги в песика, однак він відповів: «Хто сам їсть, той сам нехай і борониться!».

Яка ж з того наука? А ось яка: як гукнеш, так і відгукнеться (*Народна творчість*).

2. Добери до тексту заголовки. Виділи зачин, основну частину й кінцівку. Про що розповідається в основній частині? Яке слово вживається в основній частині, щоб не повторювати слово *песик*? Яку думку висловлено в кінцівці?

3. Пригадай інші прислів'я про добро і зло.

Запам'ятай!

У мовленні є різні типи текстів: **розповідь** — текст, у якому зображується будь-яка подія; **опис** — текст, у якому наводиться характеристика певного предмета чи людини, **міркування** — текст, у якому наведено роздуми автора.

Опис, розповідь і міркування можуть мати прозову або віршовану форму. У великих розповідях нерідко зустрічаються міркування та описи, наприклад, героїв чи місця події.

353. 1. Прочитайте три тексти.

1. На клумбі розтулилась рано
Червона чашечка тюльпана.
З цієї чашечки бджола
Росу-студеницю пила.
Дощик веселий прибудив,
Налив у чашечку води.
Купались там аж до зірок
Мураха, коник і жучок.

Людмила Кудрявська

2. Шия жовта, хвіст зелений,
Борода — як маків цвіт.
Ходить він по садку
І співа: «Ку-ку-рі-ку!».

3. Народна мудрість справедливо стверджує: «Знати і вміти — за плечима не носити». Якщо людина має знання або вміє щось робити власноруч, ці знання й уміння завжди залишаються з нею. У будь-якій життєвій ситуації вона зможе їх застосувати й не чекати допомоги від інших.

2. Визначте тип кожного тексту. Виділіть у тексті-розповіді основну частину, використовуючи слова «спочатку», «потім».

3. Прочитайте текст-міркування. Знайдіть у тексті зачин. Речення-зачин спишіть. Поміркуйте, що виражають наступні речення.

4. Спишіть описовий текст. Поміркуйте, які ще ознаки можна додати до опису півника.

354. Прочитайте вірш. Складіть текст-міркування (4—5 речень). Чому можна назвати сміхотою ситуацію, коли миші крадуть у kota хвоста?

СМІХОТА

Кіт питає у kota:
— Що таке сміхота?
Кіт коту відповідає:

— Штука ця не проста.
Це коли у kota
Миші вкрадуть хвоста.
Анатолій Камінчук

Поміркуй, що міцніше — слово чи рука. Чим сильніше можна вдарити — рукою чи словом? Чи бувають ситуації, коли можна допомогти тільки словом або тільки руками? Запиши свої міркування (4—5 речень). Спочатку запиши твердження, тобто свою думку щодо цього, а потім власне міркування.

Прочитай віршований текст, визнач тип тексту. Знайди слово, яке повторюється кілька разів, поясни його значення. Склади опис зайчика (4—5 речень), уживаючи слова *він такий, у нього є, він уміє, відчуває, йому подобається*. Запиши свій текст-опис.

Заєць спати захотів,
Сам постелю настелив.
Сам зробив собі подушку,
Підмостив її під вушко...
Та у зайця довге вушко —
Все звисає із подушки.
Михайло Стельмах

355. 1. Прочитай текст оповідання. Визнач його тип. Добери заголовок, який би виражав основну думку тексту.

Вийшов кіт на поріг. Мружиться від ясного сонечка. Аж чує — горобці зацвірінькали. Принишк, насторожився. Тихенько пробирається до тину. А там горобці сидять.

Підкрався до самого тину та як плигне. Хотів горобця схопити. А горобчик — пурх та й утік. Кіт перелетів через тин та в калюжу. Чалапає додому. Соромно йому. А горобці позліталися з усього подвір'я, над невдахою цвірінчать. Сміються над котом (*В. Сухомлинський*).

2. Спиши зачин оповідання. Підготуйся до виразного читання тексту, навчись передавати інтонацією темп і характер дій kota.

Зв'язок між реченнями. Абзац

356. Прочитай слова. Вимовляй правильно, дотримуючись правил наголосу. Склади звукову схему виділених слів.

адреса

велосипéd

крини́ця

господáрка

вирáзно

кульба́ба

плекáти

середá

щодня́

хазя́їн

озна́ка

солóний

сантимéтр

украї́нський

слабкі́й

357. 1. Прочитай приказки. Знайди в довідці відповідні пояснення.

1. Стукотить, гуркотить — комар з дуба летить.
2. Я з тобою, як риба з водою.
3. Що сіре, то й вовк.

Довідка. Так кажуть про друзів, які не можуть один без одного. Так кажуть, коли жах не дає людині можливості уважно роздивитися, що лякатися нічого. Так жартують про слабкого, тихого, який погрожує, намагається привернути до себе увагу.

2. Спиши одне з міркувань. Склади за його змістом текст-міркування (4—5 речень).

3. Чи багато абзаців у твоєму тексті?

358. 1. Перекладіть слова українською мовою і запишіть їх.

Рассказ, содержание, описание, окончание, рассуждение, начало, повествование, название, основная часть.

2. Обмінюйтеся зошитами із сусідом по парті й перевірте одне в одного правильність виконання завдання. Дайте визначення кожного з типів тексту.

Розвиток мовлення

359. 1. Розглянь малюнки. Склади за змістом малюнків розповідь. Опиши зовнішність героїв історії.

 2. Поміркуй, як могла б змінитися розповідь, якби її починали з останнього малюнка і не знали змісту попередніх. Як можна було б пояснити, чому кіт виглядає з-під купи листя?

2. Запиши складену розповідь про кота, вживаючи не тільки слово *кіт*, а й слова: *він*, *хитрун*, *бідолаха*.

Запам'ятай!

Щоб відокремити в тексті його самостійні частини, використовують відступ з нового рядка, який має назву **абзац**.

В абзаці може бути як кілька речень, пов'язаних за змістом, так і одне речення.

360. 1. Прочитай. Зверни увагу на частини тексту, відокремлені абзацом. Про що йдеться в кожній частині?

ЧЕРВОНА КНИГА — ОСТАННЄ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЛЮДСТВУ

Щоб зберегти природу, люди створили Червону книгу — книгу, що постійно нагадує людству про небезпеку, яка нависла над тваринним і рослинним світом. Ця книга велика, червоного кольору. Вона попереджає кожного з нас: «Зробіть що-небудь! Врятуйте!». До неї заносять ті види тварин і рослин, що зникають або зустрічаються рідко.

Ідея створення книги належить відомому англійському зоологові, професору Пітеру Скотту.

Нині на земній кулі близько 20—25 тисяч видів рослин і п'ятсот видів тварин перебувають на межі зникнення.

2. Спиши перше речення.

361. 1. Знайди самостійно три тексти загадок, у яких є опис. За змістом однієї загадки склади текст-опис, додавши до нього й інші ознаки предмета, про який ідеться в загадці.

2. Прочитай текст. Добери заголовок. Спиши кінцівку. Зверни увагу на абзац, поясни його призначення.

Найбільша тварина, що живе в нашій країні, — зубр. Висота зубра в холці — 2 м, довжина — 3,5 м. Самки менші. У хвилини небезпеки зубр здатен перескочити триметрові паркани.

Цікава історія зубрів. На початку минулого століття в дикій природі не залишилося жодного зубра. Лише в зоопарках різних країн мешкало 48 тварин.

Люди випустили цих зубрів у Біловезькі ліси і відродили популяцію зубрів. Тепер їх більше двох тисяч. Так люди виправили свої помилки.

55 План тексту

362. 1. Прочитай і відгадай загадку.

Що мовчить, а розуму вчить?

Не кущ, а з листочками,

Не сорочка, а зшита,

Не людина, а навчає.

2. Склади й запиши речення про книжку.

363. 1. Прочитай прислів'я про книжку. Вивчи два з них на вибір і запиши з пам'яті. Поясни значення цих прислів'їв.

Книжка вчить, як на світі жить.

Не на користь книжку читати, коли лише вершки хапати.

Не всяк, хто читає, у **читанні** силу знає.

Недочитана книжка — як непройдений шлях.

З ручаїв — ріки, з книжок — **знання**.

2. Поясни правила написання виділених слів.

Запам'ятай!

План тексту коротко визначає послідовність найважливіших подій у тексті.

364. 1. Прочитайте текст. Доберіть заголовки. Складіть і запишіть план розповіді. Домовтеся, хто яку частину за планом буде переказувати.

Книжка має давню історію. Коли книжок у сучасному вигляді ще не було, сторінками слугували камені, стіни печер, посуд. Такі книжки були важкими та незручними. Перші книжки, сторінки яких було зроблено з паперу чи зі шкіри, були дуже дорогі. Тому їх було мало. Сьогодні ж у світі налічується приблизно 130 мільйонів найменувань книжок.

Існують книжки-гіганти. Одна така книжка зберігається в Державному історичному музеї Москви. Висота її сягає 2 метрів, і написана вона понад тисячу років тому. Ще одна така книжка зберігається в Лондоні. Вона називається «Пантеон англійських героїв». Вона має розмір однокімнатної квартири. Розмір однієї літери — 15 сантиметрів.

Найменшу книжку — «Мураші» — було надруковано наприкінці минулого сторіччя в Японії, її розміри трохи більші за сантиметр. Але є набагато менші за розміром книжки. Так, том віршів О. Пушкіна в 15 разів менший від макового зернятка. Цю книжку можна побачити тільки за допомогою мікроскопа.

2. Прочитайте уважно запитання, відповіді запишіть.

Що використовували замість сторінок у стародавньому світі? У яких містах збігаються книжки-гіганти? У скільки разів найменша книжка менша за макове зернятко? Чи багато книжок у вас удома? Чи великі вони?

365. Прочитайте незакінчені речення. Придумайте, як закінчити кожне з них, щоб вийшли поради читачеві. Запишіть правила. Обмінуйтеся зошитами із сусідом по парті й перевірте одне в одного правильність виконання завдання.

1. Читай книжку...
2. Якщо в тексті трапляються незнайомі слова, треба...
3. Не встиг дочитати книжку до кінця — ...
4. Коли гортаєш сторінки, ...
5. Не бери книжку...
6. З книжкою слід поводитися...
7. Для того щоб не пошкодити книжку, слід...

Цікавинка

У давні часи, коли книги переписували писарі від руки, під текстом вони лишали записку від себе: «Радіє писар, дописавши книгу». Дуже часто книга закінчувалася проханням: «Помилки виправляти, а переписувача не проклинати».

366. Розглянь уважно малюнок. Склади і запиши план розповіді за малюнком.

367. Прочитай текст. Склади план розповіді й запиши його.

ДРУГИЙ ХЛІБ СВІТУ

Другим хлібом називають рис. Щоправда, хліб з нього не печуть, але саме він є основною й найулюбленішою їжею багатьох народів.

Рис спершу сіяли в Індії, а трохи згодом стали вирощувати в Китаї.

Грецькі та римські лікарі вважали рисовий відвар за дуже цінні ліки.

368. Прочитай словосполучення. Склади з ними розповідь. Добери заголовок. Склади і запиши план своєї розповіді.

Будинок лісника, дупло берези, діти на прогулянці, м'якеньке кубельце, гніздо сови, совеня пищить, пошкоджене крило, тихенький писк, тривожний крик, повернення до матусі.

369. Дай відповіді на запитання.

1. Що таке текст? Як його будувати?
2. Для чого в тексті потрібен абзац?
3. Які є типи текстів?
4. Який з типів текстів передає послідовність подій? Який — характеризує предмети чи об'єкти?

370. 1. Прочитай текст. Визнач його тип. Доведи правильність своєї думки. Добери заголовок.

Складно знайти в Україні людину, якій не були б знайомі ліричні вірші відомої поетеси Ліни Костенко. Вона народилась у селі Ржищів, над берегами вічної ріки в родині вчителя.

Батько Ліни Костенко знав 12 мов, він і доньці прищепив любов до слова.

Пізніше Ліна з батьками переїхала до **Києва**, де пережила війну, закінчила школу й інститут і стала письменницею.

Для дітей Ліна Костенко видала збірку «Бузиновий цар». Тільки про осінь вона створила 40 віршів. Її твори перекладено сімома мовами, вона має нагороди різних країн світу і визнана кращою поетесою сучасності.

2. Зроби звуковий аналіз виділених слів. Поясни, чому окремі слова в тексті пишуться з великої літери.

СЛОВНИЧОК СИНОНІМІВ

Барвистий — строкатий, кольоровий, різнобарвний, пишнobarвний, квітчастий, пишний, мальовничий, яскравий.

Близько — недалеко, поблизу, неподалік, під носом, рукою подати, не за горами.

* * *

Ввічливий — чемний, вихований, коректний, тактовний, гречний.

Видатний — визначний, великий, відомий, знаменитий, славний.

Відвертий — щирий, прямий, правдивий, прямолінійний.

* * *

Говорити — казати, промовляти, проказувати, балакати, мовити.

* * *

Двір — подвір'я, обійстя, дворище, садиба, господа.

Дивний — чудний, дивовижний, чудернацький, химерний, фантастичний.

Дорога — шлях, путь, шосе, траса, автострада.

Друг — товариш, пріятель, побратим.

* * *

Завірюха — хуртовина, метелиця, віхола, заметіль, хуга, завія, сніговій.

* * *

Іти — простувати, прямувати, ступати, крокувати, чимчикувати.

* * *

Кмітливий — тямущий, тямовитий.

* * *

Ласкавий — ніжний, лагідний, пестливий, голубливий.

* * *

Молодий — юний, юнацький, молодечий.

* * *

Нараз — враз, раптом, несподівано, зненацька.

* * *

Охайний — чепурний, акуратний, чистий, чепуристий.

Охороняти — стерегти, пильнувати, вартувати, сторожити, чатувати, стояти на варті.

* * *

Повільно — поволі, звільна, нешвидко, неспішно, потихеньку, неквапно, повагом.

Подруга — товаришка, приятелька, посестра.

Працьовитий — працелюбний, трудолюбний.

Прірва — провалля, безодня, ўрвище, круча, провал.

* * *

Радісний — веселий, життєрадісний, сонцелюбний, сонцеликий.

Разом — спільно, вкупі, гуртом, купою.

Раптом — зненацька, враз, несподівано, раптово, блискавично.

Розмовляти — говорити, балакати, бесідувати, гомоніти.

* * *

Сказати — мовити, промовити, проговорити, проказати, вимовити, висловити, повідати.

Сміливий — відважний, хоробрий, мужній, безстрашний, відчайдушний, небоязкий.

Споконвіку — з діда-прадіда, справіку, з правіків, одвічно, з давніх-давен, відколи світ.

Справжній — істинний, правдивий, чистий, дійсний; реальний.

Сум — смуток, журба, печаль, туга, жаль, зажу́ра, жура́; скорбота, жалоба.

* * *

Товариський — дружній, пріятельський, пріязний, доброзичливий.

* * *

Чудовий — прекрасний, прегарний, розкішний, божественний, захоплюючий.

* * *

Швидкий — скорий, бистрий, прудкий, хуткі́й, шпаркі́й, розгонистий.

Швидко — стрімко, стрімливо, хутко, скоро, прудко, мерщій, стрілою, віхорем, прожогом, стрімголов.

СЛОВНИЧОК АНТОНІМІВ

багатий — бідний
батьорий — утомлений
бажаний — небажаний
балакун — мовчун
батьківщина — чужина

відлітати — прилітати
відповідати — запитувати

гарно — погано
гарячий — холодний
гіркий — солодкий

давнина — сучасність
далекий — близький
день — ніч
дешево — дорого

жвавий — повільний
журитися — тішитися

забирати — віддавати

корисний — шкідливий
короткий — довгий
короткість — довжина
краса — потворність
кривий — рівний
купувати — продавати

ласкавий — суворий
легкий — важкий
літній — зимовий
любити — ненавидіти

недуга — здоров'я
неправильно — правильно

окремий — загальний
осінній — весняний

пам'ятати — забувати
перший — останній
підвищувати — знижувати
пізній — ранній

рівно — криво
різний — однаковий
розгадка — загадка
роздягати — одягати

солодкий — гіркий
спокій — неспокій
старе — нове

фальшивий — справжній
швидкий — повільний
широкий — вузький

СЛОВНИЧОК НАГОЛОСІВ

А

алфа́віт

Б

близкі́й

В

верба́

везти́

віга́дка

віпа́док

вира́зний

Г

гороши́на

груше́вий

Д

ді́хання

до́нька

до́чка

Ж

живо́пис

житло́

З

завда́ння

зага́дка

І

іду́чі

Ї

їжа́к

їжачо́к

К

кі́дати

ко́лесо

ко́рісний

Л

легкі́й

листопа́д

літо́пис

М

мере́жа

міліме́тр

Н

навко́ло

навча́ння

О

одина́дцять

о́лень

П

по́друга

по́милка

посі́дити

при́язний

Р

ранко́вий

річко́вий

С

сантима́тр

середи́на

спі́на

Т

товсти́й

тонкі́й

У

украї́нець

украї́нський

Ч

чита́ння

чоти́рна́дцять

Ш

швидкі́й

З М І С Т

1. Українська мова — державна мова України	4
--	---

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В ПОПЕРЕДНІХ КЛАСАХ

2. Усне й писемне мовлення	6
3. Повторення вивченого про речення	8
4. Звертання	10

ЗВУКИ І БУКВИ

5. Звуки мовлення і позначення їх на письмі буквами	13
6. Правила української літературної вимови	15
7. Алфавіт	17
8. Велика та мала літера	20
9. Голосні звуки, позначення їх буквами. Склад	21
10. Наголос	24
11. Приголосні звуки, позначення їх буквами	27
12. Тверді та м'які приголосні звуки.	29
13. Уживання знака м'якшення після букви <i>ц</i>	31
14. Позначення м'якості приголосних перед <i>о</i>	34
15. Буквосполучення <i>йо</i>	36
16. Подовження м'яких приголосних звуків і позначення їх на письмі	38
17. Повторення вивченого	40
18. Пом'якшення приголосних перед <i>і</i>	43
19. Уживання <i>и, і</i> після <i>є, к, х</i> та <i>ж, ч, ш, щ</i>	45
20. Відсутність знака м'якшення після букв, що позначають тверді приголосні звуки	47
21. Відсутність знака м'якшення після <i>р</i> у кінці слова	49
22. Апостроф.	51
23. Повторення вивченого	53

СЛОВО

24–25. Лексичне значення слова.	57
26. Слова, близькі за значенням (синоніми).	61
27. Слова, протилежні за значенням (антоніми)	64
28. Багатозначність слів. Пряме та переносне значення слів.	67
29. Повторення вивченого	70

БУДОВА СЛОВА

30. Основа слова. Закінчення	71
31. Корінь слова. Споріднені слова.	73
32. Чергування голосних звуків у корені слова.	75
33. Чергування приголосних звуків у корені слова.	77
34. Ненаголошені голосні в корені слова	79
35. Дзвінки і глухі приголосні в корені слова	81
36. Суфікс	85
37. Вимова і правопис суфіксів	88
38. Префікс	90
39. Правопис префіксів. Префікси <i>роз-</i> , <i>без-</i>	92
40. Префікс <i>з-(с-)</i>	94
41. Апостроф після префіксів	96
42. Префікси і прийменники.	98
43. Написання слів типу <i>серце, сонце, чесний</i>	100
44. Відсутність подвоєння в словах типу <i>клас,</i> <i>група, колектив</i>	102

РЕЧЕННЯ І ТЕКСТ

45. Речення. Види речень за метою висловлювання.	104
46. Розділові знаки в кінці речень	107
47. Звертання. Розділові знаки при звертанні	109
48–49. Головні та другорядні члени речення. Зв'язок слів у реченні	112
50. Складне речення	117
51. Повторення вивченого	120

52. Текст. Структура тексту	122
53. Типи текстів	125
54. Зв'язок між реченнями. Абзац	128
55. План тексту	131
56. Повторення вивченого	134
Словничок синонімів	135
Словничок антонімів	138
Словничок наголосів	139

